

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

О.В. Мельковський

**СПЕЦІАЛЬНА ПІДГОТОВКА ТА ОПЕРАТИВНА ТАКТИКА У ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАВООХОРОНЦІВ**

Навчальний посібник

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності «Правоохоронна діяльність»

освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність»

Затверджено

вченою радою ЗНУ

Протокол № 7 від 27.02.2023 р .

**Запоріжжя
2023**

УДК: 378.6.093.5:351.74(075.8)

М481

Мельковський О.В. Спеціальна підготовка та оперативна тактика у діяльності правоохоронців: навчальний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Правоохоронна діяльність» освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. 80 с.

У навчальному посібнику подано програмний матеріал дисципліни «Спеціальна підготовка та оперативна тактика у діяльності правоохоронців», підкріплений практичними та тестовими завданнями.

У виданні висвітлено основи тактико-спеціальної підготовки працівників правоохоронних органів України. Детально проаналізовано українське законодавство щодо підготовки фахівців для правоохоронних органів. Викладено матеріал, який повністю відповідає нормативній базі Національної поліції України та інших правоохоронних органів, що дає змогу використовувати його в освітньому процесі закладів вищої освіти та в системі службової підготовки підрозділів поліції. Для діагностики рівня засвоєння знань студентам запропоновано контрольні питання й завдання. В додатках викладено основи техніки рукопашного бою.

Для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Правоохоронна діяльність» освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність».

Рецензент *О.В. Кириченко*, доктор юридичних наук, професор, ректор Дніпровського гуманітарного університету

Відповідальний за випуск *Ю.В. Пирожкова*, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету

© Мельковський О.В., 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Рекомендована література.....	6
Модуль 1. Тема 1. Поняття, предмет, система та принципи тактико-спеціальної підготовки працівників правоохоронних органів.....	15
Тема 2. Організаційно-правові основи застосування поліцейськими фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї.....	20
Модуль 2. Тема 3. Тактичні особливості та техніка затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.....	26
Тема 4. Тактичні особливості та техніка захисту працівника правоохоронного органу від нападу озброєного правопорушника.....	34
Модуль 3. Тема 5. Тактика дій працівників правоохоронних органів при переслідуванні, затриманні та доставленні до територіального органу осіб які вчинили кримінальне правопорушення.....	41
Модуль 4. Тема 6. Загальні аспекти психологічної підготовки працівників правоохоронних органів.....	56
Додаток. Основи техніки рукопашного бою.....	70
Пам'ятка.....	90
Тестові завдання.....	90

ВСТУП

Курс «Спеціальна підготовка та оперативна тактика у діяльності правоохоронців» має за мету здійснення професійної та практичної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність».

Ціллю навчання та підготовки бакалаврів у закладах вищої освіти є підготовка висококваліфікованих фахівців, які володіють системою знань у галузі правоохоронної діяльності, знайомі із сучасними науковими досягненнями цієї галузі, можуть критично оцінювати та застосовувати на практиці теоретичні постулати та інноваційні методи, здатні до постійного навчання і самовдосконалення, можуть брати участь у наукових дослідженнях, спроможні займатися правотворчою, правозастосовною, експертно-консультаційною та організаційно-управлінською діяльністю.

Предметом вивчення курсу є поняття, концепції, принципи і методи, які використовуються у сфері правоохоронної діяльності і для надання поліцейських послуг.

Здобувач вищої освіти з курсу «Спеціальна підготовка та оперативна тактика у діяльності правоохоронців» має оволодіти методами, методиками та технологіями правоохоронної діяльності, системного підходу до вирішення завдань із забезпечення публічної безпеки і порядку; знаннями, уміннями та навичками, спрямованими на створення стратегій розвитку у сфері правоохоронної діяльності, публічної безпеки і порядку; розроблення і впровадження організаційно-правових заходів підвищення ефективності правоохоронної діяльності.

Метою викладання навчальної дисципліни «Спеціальна підготовка та оперативна тактика у діяльності правоохоронців» є висвітлення основоположних, найбільш суттєвих, вузлових проблем службової діяльності працівників правоохоронних органів, надання студентам знань про закономірності виникнення, розвитку та використання засобів і методів професійної діяльності в системі правоохоронних органів, ознайомлення з основними поняттями та принципами цієї діяльності, її значенням у протидії кримінальним правопорушенням, а також ознайомлення з особливостями їх використання на практиці, специфікою організації та керівництва загальною службовою діяльністю підрозділів правоохоронних органів.

Завданням вивчення дисципліни є:

- оволодіння категорійно-понятійним апаратом та теоретичними знаннями у сфері правоохоронної діяльності;
- вивчення позитивного досвіду боротьби із кримінальними правопорушеннями;
- практичне застосування теоретичного забезпечення оперативно-службової діяльності;
- засвоєння тактичних основ практичного застосування сил, засобів, методів, заходів які використовуються під час здійснення правоохоронної діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні:

Знати:

- основні погляди науковців щодо організації та системи принципів правоохоронної діяльності;
- перелік та повноваження суб'єктів, які здійснюють правоохоронну діяльність;
- форми взаємодії між службами та підрозділами правоохоронних органів;
- поняття та види тактико-спеціальних заходів;
- підстави та порядок проведення тактико-спеціальних заходів;
- основні напрями використання результатів проведення тактико-спеціальних заходів.

Уміти:

- вільно орієнтуватися у системі законодавства, яке регулює правоохоронну діяльність та бачити перспективи його розвитку;
- постійно ознайомлюватися із практикою використання результатів тактико-спеціальних заходів під час здійснення правоохоронної діяльності;
- аналізувати практику Європейського суду з прав людини, який напрацьовує міжнародні стандарти в галузі охорони правопорядку;
- правильно організувати взаємодію між правоохоронними органами та використовувати результати оперативно-службової діяльності;
- застосовувати засвоєні навички основ рукопашного бою на практиці.

Рекомендована література

Основні нормативні акти

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р № **254к/96-ВР**. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 2.07.2015 р. № 580-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63. Ст. 2075.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4751-VI. *Голос України*. 2012. № 90–91. 19 травня.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
5. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III. *Офіційний вісник України*. 2000. № 15. Ст. 588.
6. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

7. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 р. № 1835-III. *Офіційний вісник України*. 2000. № 30. Ст. 1248.

8. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : затвердж. наказом МВС України від 03.11.2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text> (дата звернення: 25.12.2022).

9. Про затвердження Змін до Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: наказ МВС України від 04.08.2017 р. № 690. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1093-17#n2> (дата звернення: 25.12.2022).

10. Про затвердження Положення про єдину цифрову відомчу телекомунікаційну мережу МВС : наказ МВС України від 04.07.2016 р. № 596. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1055-16#Text> (дата звернення: 25.12.2022).

11. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: наказ МВС від 21.08.98 р. № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (дата звернення: 25.12.2022).

12. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю: наказ МВС України від 01.02.2016 р. № 70 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16> (дата звернення: 25.12.2022).

13. Про затвердження Статуту патрульно-постової служби міліції України : наказ МВС України від 28.07.1994 р. № 404. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0213-94> (дата звернення: 25.12.2022).

14. Про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події, та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України : наказ МВС України від 22.10.2012 р. № 940. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0054-13> (дата звернення: 25.12.2022).

15. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України : наказ МВС України від 23 травня 2017 р. № 440. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17> (дата звернення: 25.12.2022).

16. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 25.12.2022).

17. Про затвердження Курсу стрільб зі стрілецької зброї для осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України та норм витрат боєприпасів МВС, ГУМВС, УМВС, відомчими навчальними закладами: наказ МВС України від 07.09.2011 р. № 658. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/ua/MVS267.html (дата звернення: 25.12.2022).

18. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України : наказ МВС України від 26 січня 2016 р. № 50.URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16>(дата звернення: 25.12.2022).

19. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 06.11.2015 р. № 1377.URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15>(дата звернення: 25.12.2022).

20. Про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події, та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України : наказ МВС України від 22.10.2012 р. № 940. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0054-13>(дата звернення: 25.12.2022).

21. Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: наказ МВС України від 10.08.2016 р. № 773.URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16#Text> (дата звернення: 25.12.2022).

22. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : затвердж. наказом МВС України від 03.11.2015 р. № 1343. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text> (дата звернення: 25.12.2022).

Навчально-методичні матеріали:

1. Алфьоров С. М., Серета М. О. Правові та психологічні аспекти тактики захисту та затримання неозброєного й озброєного злочинця : практич. посіб. Запоріжжя : Юрид. ін-т ДДУВС, 2009. 72 с.

2. Бондаренко В. В. Професійна підготовка працівників патрульної поліції: зміст і перспективні напрями : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2018. 524 с.

3. Братель С. Г. Дотримання прав і свобод громадян під час затримання працівниками патрульної служби МВС України. *Митна справа*. 2011. № 2, ч. 2. С. 294–299.

4. Будика В. К., Савчін І. П., Доманов О. М. Забезпечення колективної безпеки під час проведення спортивно-масових заходів шляхом застосування комплексної системи безпеки.*Забезпечення громадської безпеки правоохоронними органами під час проведення Чемпіонату Європи з футболу 2012 року*: матеріали укр.-нім. міжнар. наук.- практич. конф. (м. Донецьк, 18 червня 2009 р.). Донецьк, 2009. С. 190–192.

5. Вогнева підготовка працівника ОВС України : навч.- метод. посіб. / І. С. Винярчук, С. М. Банах, В. Р. Булачек та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 355 с.

7. Гончаренко Д. В., Ковальчук В. П., Тучапець І. Б. Основи тактико-спеціальної підготовки : метод. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 584 с.

8. Гречко В. Ф., Гузенко Є. В., Ліщук Б. В. Класифікація спеціальних засобів: посібник. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. 135 с.

9. Губарев Г. Г. Пристрої примусової зупинки автотранспорту: сучасний стан та перспективи розвитку. *Право і безпека*. 2013. № 2 (49). С. 119–126.

10. Губарєв Г. Г. Законодавчо-організаційні та науково-технічні аспекти вирішення проблеми незаконного обігу та сертифікації електро-шочових пристроїв в Україні. *Право і безпека*. 2013. № 1 (48). С. 47–52.
11. Діяльність міліції щодо забезпечення законності, громадського порядку та безпеки громадян : наук.-практ. посіб. / В. В. Конопльов, С. О. Кузнiченко, І. О. Нікітіна та ін. Сімферополь: Кримський юридичний інститут, 2009. 260 с.
12. Запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням в умовах проведення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 20 листопада 2009 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2009. 352 с.
13. Заходи безпеки у спортивних лігах 2011–2012: посібник / упоряд.: Ф. Клоноскі, В. Басистий. Київ : Офіс Радника з питань професійної підготовки (RTA) Посольства США, 2011. 46 с.
14. Застосування заходів фізичного впливу в обмеженому просторі : навч.-метод. посіб. / О. І. Тьорло, Б. Ю. Музика, О. В. Флуд та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 204 с.
15. Землянський І. Ю. Основи тактичних дій працівників міліції з ліквідації масових заворушень : метод. рек. / І. Ю. Землянський, В. Р.Булачек, Ю. Р. Йосипів та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 61 с.
16. Іванілов Н. А., Шевчук М. А. Електрошочовий пристрій: особливості використання. *Сучасна спеціальна техніка*. 2009. № 2 (17). С. 43–47.
17. Йосипів Ю. Р. Психологічна готовність працівників ОВС до діяльності в екстремальних ситуаціях: дис. ... канд. юрид. наук: 19.00.06. Київ, 2010. 228 с.
18. Класифікація та види саморобних вибухових пристроїв : метод. рек. / О. І. Тьорло, А. В. Ярославський, Ю. Р. Йосипів та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 87 с.
19. Коннорс Е. Планування і управління безпекою для головних спеціальних заходів : інструкція для органів правопорядку. Олександрія : Інститут права, 2007 = (ConnorsEdward. Planning, and Managing Security of Major Special Events: Guidelines for Law Enforcement. The Institute for Law and Justice. Alexandria, 2007). 336 с.
20. Кучерина С. Є., Гриненко С. О., Олейніков Д. О. Організаційно-правові засади застосування і використання співробітниками Служби безпеки України вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу : монографія. Харків : Право, 2016. 136 с.
21. Коломієць О. В., Молотай В. А., Коржікаєва Т. Г. Порядок розробки графічних документів під час підготовки та виконання оперативно-службових завдань : метод. рек. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2013. 31 с.
22. Корнієнко М. В. Роль органів внутрішніх справ України в охороні громадського порядку при ускладненні оперативної обстановки. Дніпропетровськ: Україна, 2001. 430 с.
23. Криволапчук В. О., Васільєв А. С. Тактика дій працівника міліції у типових та екстремальних ситуаціях під час виконання службових обов'язків із охорони громадського порядку: навч.-метод. посіб. Київ : ВПЦ МВС України, 2006. 133 с.
24. Кузнiченко С. О. Проблеми класифікації надзвичайних ситуацій. *Вісник Нац. ун-ту внутр. справ*. 2002. № 18. С. 247–252.

25. Методичні рекомендації щодо організації та проведення занять з працівниками органів внутрішніх справ України з застосуванням ситуаційних задач та алгоритмів правильних дій працівників міліції під час виконання службових обов'язків з охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю. Київ : МВСУ ДКЗ, 2008. 47 с.

26. Методичні рекомендації про дії працівників органів і підрозділів внутрішніх справ в типових та екстремальних ситуаціях. Київ : НАВС, 2013. 203 с.

27. Методичні рекомендації про дії органів і підрозділів внутрішніх справ та внутрішніх військ МВС України щодо розшуку і затримання озброєних та інших злочинців, які становлять підвищену суспільну небезпеку та щодо готовності співробітників міліції і військовослужбовців внутрішніх військ до дій в екстремальних ситуаціях. Київ : НАВС, 2011. 104 с.

28. Мельковський О.В. Деякі питання використання оперативної інформації в діяльності підрозділів що забезпечують безпеку органів внутрішніх справ. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 239–242.

29. Мельковський О.В. Концептуальні питання забезпечення внутрішньої безпеки Міністерства внутрішніх справ України. *Вісник Запорізького національного університету. Сер. : Юридичні науки*. 2018. № 1. С. 164–171.

30. Мельковський О. Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності : навч. посіб. для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спец. «Правоохоронна діяльність» освіт.-проф. програми «Правоохоронна діяльність». Запоріжжя: ЗНУ, 2018. 80 с.

31. Мельковський О. В. Деякі питання концептуального забезпечення внутрішньої безпеки підрозділів Національної поліції системи МВС України. *Вісник Запорізького національного університету. Сер. : Юридичні науки*. 2019. № 1. С. 111–115.

32. Мельковський О. В. Забезпечення внутрішньої безпеки МВС України в умовах реформування системи правоохоронних органів. *Вісник Запорізького національного університету. Сер. : Юридичні науки*. 2016. № 3. С. 252–258.

33. Мельковський О. В. Концептуальні питання забезпечення внутрішньої безпеки Міністерства внутрішніх справ України. *Вісник Запорізького національного університету. Сер. : Юридичні науки*. 2018. № 1. С. 164–171.

34. Мельковський О. В. Деякі питання запобіжної діяльності оперативних підрозділів системи правоохоронних органів України. *Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 11 листопада 2017 р.) / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Запоріжжя, 2017. С. 22–24.

35. Молотай В. А. Організація групи документування під час охорони громадського порядку при проведенні масових заходів. *Митна справа*. 2012. № 1., ч. 2, кн. 2. С. 318–322.

36. Організація та проведення занять з працівниками органів та підрозділів внутрішніх справ України із застосуванням ситуаційних задач та алгоритмів дій працівників міліції під час несення служби в типових і екстремальних ситуаціях : метод. рек. / В. Р. Булачек, І. Ю. Землянський, Ю. Р. Йосипів та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 61 с.

37. Організація та проведення практичних занять з тактико-спеціальної підготовки із працівниками органів та підрозділів внутрішніх справ України із застосуванням ситуаційних задач та алгоритмів дій працівників ОВС в ситуаціях озброєної протидії з

боку злочинців: методичні рекомендації / В. Р. Булачек, І. Ю. Землянський, Ю. Р. Йосипів та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 79 с.

38. Особиста безпека працівника ОВС України : навч. посіб. 2-ге вид., зі змін. і допов. / В. Р. Булачек, С. М. Банах, О. І. Тьорло та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 264 с.

39. Особиста безпека : навч.-практ. посіб. / В. О.Криволапчук, І. М. Годуров, М. Т. Бондарчук та ін. Київ : ВПЦ МВС України, 2006. 169 с.

40. Особиста безпека працівника міліції під час виконання службових обов'язків: метод. рекомендації / О. І. Тьорло, С. М. Банах, В. Р. Булачек та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 94 с.

41. Перкін В. І. Розробка тактичних комплексів та операцій у розслідуванні злочинів. *Бюлетень МВС України*. 2002. № 141. С. 23–26.

42. Перепелиця А. І. Особливості забезпечення громадського порядку працівниками міліції під час проведення футбольних матчів. *Забезпечення громадської безпеки правоохоронними органами під час проведення Чемпіонату Європи з футболу 2012 року* : матеріали укр.-нім. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 18 червня 2009 р.). Донецьк, 2009. С. 102–104.

43. Підготовка та проведення спеціальних операцій у збройних конфліктах : метод. рек. / А. В. Ярославський, О. І. Тьорло, Ю. Р. Йосипів та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 104 с.

44. Проблеми вдосконалення професійної майстерності працівників ОВС в бойовій підготовці: матеріали наук.-практ. конф. (м. Одеса, 31 жовтня 2008 р.). Одеса : ОДУВС, 2008.

45. Психологічне забезпечення переговорної діяльності / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін. Київ, 2004. 102 с.

46. Родрігез Майк Дж. Посібник з процедур безпеки. Асоціація тенісу. Нью-Йорк: Національний центр тенісу, 2005. 480 с.

47. Спеціальна техніка: підручник / І. С. Керницький, Б. В. Щур, О. І. Зачек та ін.; за ред. проф. І. С. Керницького. Львів : ЛьвДУВС, 2010. 356 с.

48. Тактико-спеціальна підготовка (тактика професійної діяльності) : навч. посіб. / Ю. Б. Оболенський, С. Ф. Константинов та ін. ; за заг. ред. В. П. Петкова. Київ : КНТ, 2010. 341 с.

49. Тактико-спеціальна та психологічна підготовка працівників ОВС в системі службової підготовки: метод. рекомендації / В. Р. Булачек, Ю. Р. Йосипів, М. О. Лиса та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 158 с.

50. Тактико-спеціальна підготовка : навч. посіб. / О.Г. Комісаров, А.О. Собакарь, Е. Ю. Соболев та ін. Дніпро : ДДУВС, 2017. 277 с.

51. Тактичне керівництво та організація несення служби працівниками правоохоронних органів України в зоні проведення антитерористичної операції : навч. посіб. / Ю. Р. Йосипів, С. М. Банах, О. І. Тьорло та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 136 с.

52. Тактичне керівництво щодо несення служби на блокпостах в умовах наступу і оборони, затримання озброєних злочинців, банд та формувань: метод. рек. / Ю. Р. Йосипів, С. М. Банах, В. Р. Булачек та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 139 с.

53. Теоретичні та практичні засади протидії злочинності в сучасних умовах : тези доп. та повідомлень учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16 жовтня 2015 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2015. 260 с.

54. Тактико-спеціальна підготовка: посібник / О. В. Каверін, Є. В. Гузенко, О. М. Красіков, Б. В. Ліщук. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2014. 136 с.

55. Тактико-спеціальна підготовка працівників ОВС України : навч. посіб. / С. М. Банах, В. Р. Булачек, І. С. Винярчук та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 300 с.

56. Теорія та практика правоохоронної діяльності : міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 листопада 2016 р.) / упоряд. Ю. С. Назар. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 400 с.

57. Тьорло О. І., Булачек В. Р. Основи тактико-спеціальної підготовки : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2010. 268 с.

58. Узунова О.В., Мельковський О.В. Правовий режим державної таємниці : метод. рек до практ. занять для здобувачів ступ. вищ. освіти магістра спец. «Правоохоронна діяльність» освіт.-проф. програми «Правоохоронна діяльність». Запоріжжя:ЗНУ, 2018. 44с.

59. Шаповалов Б. Б., Медведєв В. С., Супрун М. О. Психологія і тактика дій працівників міліції в ситуаціях озброєної протидії з боку злочинців : метод. рек. Київ : ДНДІ МВС України, 2011. 75 с.

Інформаційні ресурси:

1. Газета «Юридична практика». URL: <https://pravo.ua/> (дата звернення: 25.12.2022).
2. Газета «Урядовий кур'єр». URL: www.ukurier.gov.ua/uk/ (дата звернення: 25.12.2022).
3. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: www.kmu.gov.ua (дата звернення: 25.12.2022).
4. Національна бібліотека ім. Ярослава Мудрого. URL: www.nplu.org (дата звернення: 25.12.2022).
5. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: www.nbu.gov.ua (дата звернення: 25.12.2022).
6. Офіційний сайт Верховного Суду України. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/> (дата звернення: 25.12.2022).
7. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: www.rada.gov.ua (дата звернення: 25.12.2022).
8. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя. URL: <https://hcsj.gov.ua/> (дата звернення: 25.12.2022).
9. Офіційний сайт Міністерства Юстиції України. URL: www.minjust.gov.ua (дата звернення: 25.12.2022).
10. Офіційний сайт Національного банку України. URL: www.bank.gov.ua (дата звернення: 25.12.2022).
11. Офіційний сайт представництва Президента України. URL: www.president.gov.ua (дата звернення: 25.12.2022).
12. Публічна Бібліотека ім. Лесі Українки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lubl.kyiv.ua/> (дата звернення: 25.12.2022).
13. Юридичний факультет Запорізького національного університету. URL: <https://www.znu.edu.ua/ukr/university/departments/law/> (дата звернення: 25.12.2022).

МОДУЛЬ 1.

Тема 1. Поняття, предмет, система та принципи тактико-спеціальної підготовки працівників правоохоронних органів

Мета: засвоїти інформацію про теоретичні та практичні знання щодо закономірності виникнення та розвитку основних понять про тактико-спеціальну підготовку; охарактеризувати її сутність та значення у протидії запобіганню кримінального правопорушення; поглибити предмет даної дисципліни; надати розширений перелік основних завдань що ставляться перед підрозділами правоохоронних органів.

План:

1. Поняття, сутність та предмет тактико-спеціальної підготовки.
2. Завдання, зміст та принципи тактико-спеціальної підготовки.
3. Зміст понять що використовуються в тактико-спеціальній підготовці.

Терміни та поняття:

Тактико-спеціальна підготовка (ТСП), тактичні завдання, стратегічні завдання, співробітники правоохоронних органів, кримінальне правопорушення, охорона громадського порядку, правоохоронна діяльність, мета ТСП, сили та засоби правоохоронних органів.

1. Дисципліна «Спеціальна підготовка та оперативна тактика у діяльності правоохоронців» представлена в освітніх установах як самостійна навчальна дисципліна та є однією з найважливіших складових професійної майстерності співробітників правоохоронних органів.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: набуття і вдосконалення навичок практичного застосування теоретичних знань щодо правильного оцінювання конкретних подій з подальшим прийняттям правомірних рішень й психологічної готовності до застосування (використання) заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї у ситуаціях різних ступенів ризику.

Основною метою дисципліни є формування готовності випускника до охорони громадського порядку та громадської безпеки, попередження та припинення різних правопорушень, силового захисту закону.

У ході вивчення дисципліни у студентів формуються високі морально-бойові якості, розвивається тактичне мислення, даються навички якісного виконання функціональних обов'язків командирів підрозділів, формуються самостійність, ініціатива, творчий підхід та здатність виконувати службове завдання у будь-яких умовах несення служби.

Дисципліна включає вивчення майбутніми співробітниками правоохоронних органів основ застосування та використання фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї, дій у різних умовах (у тому числі при запобіганні або розслідуванні

кримінальних правопорушень, вчинених особливо небезпечним способом). Практичну діяльність із забезпечення громадської безпеки у надзвичайній обстановці називають спеціальною діяльністю.

Тактико-спеціальна підготовка (далі ТСП) - комплекс спеціальних навчальних дисциплін, що вивчають теорію та практику оперативно-службової діяльності в умовах надзвичайної обстановки. Відповідно до визначення, ТСП складається з комплексу спеціальних навчальних дисциплін, тобто має певну структуру взаємозалежних елементів, що дозволяють досягти її мети.

2.Завданнями ТСП є:

- розробка нових та вдосконалення існуючих тактичних прийомів та рекомендацій;
- розробка та вдосконалення організаційних та технічних основ спеціальної діяльності;
- підготовка пропозицій щодо вдосконалення прийомів застосування спеціальних засобів та зброї;
- розробка та вдосконалення методів підготовки особового складу до спеціальної діяльності та ін.

Спеціальна тактика розробляє методи, що є інструментом забезпечення суспільної безпеки у надзвичайній обстановці та допомагає їх реалізації на практиці.

Спеціальна діяльність окремих співробітників, нарядів, груп, підрозділів та зведених загонів, створюваних у рамках проведення окремих тактичних дій та спеціальних операцій, є системою наукових положень та розроблюваних на їх основі методів, застосування яких спрямоване на забезпечення громадської безпеки у надзвичайній обстановці.

Завданнями ТСП визначається і змістом її як навчальної дисципліни. Під *змістом* ТСП розуміється комплекс теоретичних знань та практичних навичок оперативно-службової діяльності правоохоронних органів за умов надзвичайної ситуації.

Зміст ТСП як навчальної дисципліни включає:

- організаційно-правове регулювання діяльності правоохоронних органів в особливих умовах;
- тактичні основи службово-бойового застосування правоохоронних органів, дій нарядів та спеціальних груп при виконанні завдань в особливих умовах;
- тактико-технічні характеристики та нормативно-правову основу застосування спеціальних засобів;
- дії у складі службових нарядів та груп бойового порядку в особливих умовах, а також організацію та керівництво службовими нарядами та групами.

Слід визначити основні принципи реалізації тактико-спеціальної підготовки в практичних умовах правоохоронної діяльності.

До загальних принципів належать:

а) *законність* – безумовна відповідність засобів і методів діяльності приписам закону, які забезпечують процесуальні гарантії громадянам;

б) *етичність* – неприпустимість застосування засобів та дій, які принижують честь і гідність громадян, загрожують їхньому життю й здоров'ю;

в) *науковість* – відповідність тактичних прийомів і рекомендацій сучасному рівню розвитку науки;

г) *планомірність* – послідовна реалізація планових засад, які забезпечують доцільність діяльності по забезпеченню правоохоронної діяльності;

д) *взаємодія* – узгодження діяльності відповідних органів та осіб, які забезпечують компетентне й ефективне застосування тактичних прийомів для досягнення реальних результатів.

Крім того, під час тактико-спеціальної підготовки слід керуватися такими принципами як: оперативність, вибірковість, раптовість.

Оперативність означає своєчасність та невідкладність застосування тактичних прийомів; *вибірковість* – найбільш доцільний добір засобів і прийомів у конкретній ситуації, які забезпечать досягнення потрібного результату; *раптовість* – це вибір найбільш сприятливого моменту для застосування тактичних прийомів, що характеризуються елементами несподіваності для певних учасників розслідування.

3. З метою глибшого і осмисленого розуміння завдань та змісту ТСП необхідно усвідомити низку понять.

Форма спеціальної діяльності – система організованого застосування сил і засобів ОВС для виконання поставлених завдань (нарядами, групами, підрозділами та зведеними загонами) у населених пунктах, на об'єктах та місцевості у вигляді окремих тактичних дій (засідок, захоплень, переслідувань та ін.) або спеціальних операцій.

Способи дій – порядок та прийоми застосування сил та засобів для вирішення завдань в окремих тактичних діях або спеціальних операціях із забезпечення громадської безпеки. Кожному виду спеціальної діяльності притаманні свої методи дій, які включають послідовність придушення опору злочинців, напрями основних зусиль, побудова бойових (тактичних) порядків зусиль і засобів, характер застосовуваного маневру силами і засобами тощо.

Тактичний прийом – найбільш раціональний, ефективний і доцільний спосіб дій окремого співробітника, наряду, підрозділу, групи у цій обстановці.

Методи діяльності – сукупність форм, способів та прийомів, за допомогою яких досягається забезпечення суспільної безпеки за умов надзвичайної обстановки. Система методів утворює тактику дій і складає комплекс тактичних комбінацій у ході проведення спеціальних операцій (наприклад, операцій з розшуку та захоплення озброєних та інших особливо небезпечних злочинців, запобігання масовим заворушенням).

Всі вони строго систематизовані і застосовуються залежно від обстановки (кількості злочинців, характеру їх дій, намірів, психологічного стану тощо), чисельності сил і засобів, що залучаються.

Сили правоохоронних органів – окремі співробітники, наряди, групи, підрозділи, зведені загоны та інші організаційні структури, створювані щодо різних тактичних дій чи спеціальних операцій.

Засоби правоохоронних органів – спеціальна та бойова техніка, елементи екіпірування, спеціальні пристрої та технічні засоби.

До індивідуальних тактичних дій працівників відносяться:

- зближення, переслідування, витіснення, пошук, оточення, перекриття, блокування будівель (об'єкта, місця, ділянки місцевості, частини чи всього населеного пункту, транспортних засобів);
- блокування громадян за категоріями (окремі небезпечні злочинці, агресивний натовп, озброєні групи, озброєні націоналістичні формування);
- бій (настання, оборона, засідка, штурм, атака, захоплення, знищення (ліквідація));
- інші дії (утримання під вартою; запобігання; локалізація; ізоляція; розсіювання; розсічення; розосередження; виявлення та вилучення; патрулювання; перевірка документів; конвоювання та ін.).

Окремі дії полягають у спостереженні, виявленні, опитуванні, перевірці, огляді, прочісуванні, затриманні (без застосування сили, спеціальних засобів, вогнепальної зброї), демонстрації сил та засобів, пересуванні (перед бойовому, бойовому та похідному порядку).

Допоміжні дії складаються: у складені маршруту за умов загрози нападу противника (його засідки); охороні сил та засобів у районі зосередження під час проведення спеціальних операцій, вихідних районів; охорони та оборони об'єктів; мінування та розмінування; ведення переговорів із злочинцями, які захопили заручників; загородження та розгородження; пожежогасіння; організації дорожнього руху; контрольні дії; евакуації; сприяння діяльності інших сил.

Забезпечувальні дії – це розвідка, інженерне, хімічне, радіаційне та радіоелектронне забезпечення, зв'язок, охорона, документування, матеріально-технічне забезпечення, тилове забезпечення та ін.

Заходи можуть бути організаційними, режимними, оперативними, слідчими, роз'яснювальними та ін.

Контрольні питання:

1. Розкрийте зміст поняття «предмет тактико-спеціальної підготовки».
2. Назвіть основні завдання тактико-спеціальної підготовки.
3. Яка роль тактико-спеціальної підготовки в навчанні майбутніх правоохоронців?
4. Із яких понять складається тактико-спеціальна підготовка? Охарактеризуйте кожне з них.
5. Розкрийте зміст поняття «тактика».

Практичні завдання:

Завдання № 1. На основі переліку нормативно-правової бази ТСП встановіть спільні та відмінні риси кожного акту з погляду принципів ТСП.

Завдання № 2. Встановіть юридичну силу нормативно-правової бази ТСП. Відповідь подайте у вигляді «таблиці-вертикалі за юридичною силою» цих актів.

Завдання № 3. Підготуйте таблицю-співставлення відмінних рис принципів ТСП.

Завдання № 4. З'ясуйте співвідношення ТСП з іншими галузями правових дисциплін. Відповідь оформіть у вигляді схеми.

Завдання № 5. Розкрийте зміст основних завдань ТСП та встановіть взаємозв'язок між ними. Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

Тема 2. Організаційно-правові основи застосування поліцейськими фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї

Мета: засвоїти інформацію про організаційні та правові основи застосування та використання спеціальних засобів, фізичної сили, вогнепальної зброї працівниками правоохоронних органів; охарактеризувати вимоги законодавства щодо застосування фізичної сили; розглянути основні правила застосування фізичної сили; надати перелік підстав застосування вогнепальної зброї.

План:

1. Принципи застосування фізичної сили поліцейськими.
2. Вимоги законодавства України щодо застосування фізичної сили, спеціальних засобів працівниками правоохоронного органу.
3. Правила застосування фізичної сили, спеціальних засобів працівниками правоохоронних органів.
4. Правові підстави застосування вогнепальної зброї.

Терміни та поняття: принципи застосування фізичної сили правоохоронцями, застосування фізичної сили, необхідна оборона, уявна оборона, затримання особи, що вчинила злочин, крайня необхідність, підстави застосування фізичної сили, поліцейські заходи примусу.

1. До основних принципів застосування фізичної сили правоохоронцями відносять:

1. *Законності* який визначений законом. Поліцейському заборонено застосовувати будь-які інші заходи, ніж визначені законами України (Закон України «Про Національну поліцію», ст. 29, ч. 3).

2. *Необхідності*. Обраний поліцейський захід є необхідним, якщо для виконання повноважень поліції неможливо застосувати інший захід або його застосування буде неефективним, а також якщо такий захід заподіє найменшу шкоду як адресату заходу, так і іншим особам (Закон України «Про Національну поліцію», ст. 29, ч. 4).

3. *Пропорційності*. Застосований поліцейський захід є пропорційним, якщо шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не перевищує блага, для захисту якого він застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди (Закон України «Про Національну поліцію», ст. 29, ч. 5).

4. *Ефективності*. Обраний поліцейський захід є ефективним, якщо його застосування забезпечує виконання повноважень поліції (Закон України «Про Національну поліцію», ст. 29, ч. 6).

5. *Мінімальної шкоди*. Завдана шкода при застосуванні сили, якщо її неможливо уникнути, повинна бути мінімальною.

Щоб застосування сили було правомірним, необхідна наявність правової і фактичної підстав, взятих у сукупності.

2. Правовою підставою застосування фізичної сили є наявність складу правопорушення в діях особи, а *фактична* – необхідність негайного його припинення із застосуванням фізичної сили, спеціальних засобів або вогнепальної зброї.

Стаття 27 Конституції України передбачає право кожної людини захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Право на необхідну оборону поліцейські мають нарівні з усіма громадянами, але для поліцейських захист інтересів особи, суспільства та держави є ще й службовим обов'язком.

Поліцейській не буде нести відповідальності, передбаченої кримінальним законодавством, за нанесення збитку особі, якщо його дії із застосуванням сили відповідали вимогам законодавства, що регламентує дії в стані необхідної оборони (ст. 36 Кримінального кодексу України (далі – КК України), уявної оборони (ч. 2 ст. 37 КК України), при затриманні особи, що вчинила злочин (ст. 38 КК України), крайній необхідності (ст. 39 КК України).

Необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Уявною обороною визнаються дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання.

Затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення. Не визнаються злочинними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і доставляння її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи.

Крайня необхідність. Не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

3. Право застосовувати фізичну силу надається як поліцейським, які здійснюють забезпечення публічної безпеки та порядку, силою своїх службових обов'язків, так і іншим особам, залучених до виконання цих завдань, а також поліцейським, які добровільно, перебуваючи поза службою, виконували службовий чи громадський обов'язок щодо рятування людського життя, охорони державного, громадського або індивідуального майна громадян, захисту їхньої честі та гідності, а також вищезазначені функції залежно від конкретних обставин.

У випадку безпосередньої загрози життю і здоров'ю громадян (тобто, коли вона негайно може перерости в замах на їхнє життя і здоров'я) сила застосовується без попередження. Попередження не робиться й у тому випадку, якщо внаслідок

несвоєчасного застосування або незастосування сили можуть настати тяжкі наслідки (загибель людей, вибух, пожежа, катастрофа на залізничному транспорті тощо).

Метою застосування повинне бути припинення злочинного посягання, затримання особи, що його вчинила, забезпечення особистої безпеки чи безпеки інших громадян або попередження небезпечних наслідків, що загрожують життю і здоров'ю громадян. У випадках, коли ситуація все-таки змушує поліцейського діяти силовими методами, він повинен прагнути, за можливості, припинити посягання або здійснити затримання шляхом заподіяння майнового, а не фізичного збитку.

Категорії осіб, до яких заборонено застосовувати заходи фізичного впливу. Поліцейському заборонено використовувати фізичну силу до жінок з явними ознаками вагітності, малолітніх осіб, осіб з явними ознаками обмежених можливостей або старості.

Підстави застосування фізичної сили. Поліцейському дозволено застосовувати фізичну силу в таких випадках:

1. Для забезпечення особистої безпеки;
2. Безпеки інших осіб;
3. Припинення правопорушення;
4. Затримання особи, яка вчинила правопорушення;

Крім того, фізична сила може бути використана у випадках:

- подолання перешкод при переслідуванні правопорушника;
- відкриття доступу до закритих приміщень і територій (за наявності законних підстав);
- утримання правопорушників;
- доставки правопорушників до відповідних органів влади;
- для усунення загрози життю і здоров'ю громадян (у тому числі поліцейських), яка виникла внаслідок стихійного лиха, аварії, нападу тварин.

Закон визначає, що *спеціальні засоби як поліцейські заходи примусу* - це сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами.

4. Поліцейський уповноважений у виняткових випадках застосовувати вогнепальну зброю:

- 1) для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю;
- 2) для захисту осіб від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю;
- 3) для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі;
- 4) для відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення;

5) для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення і яка намагається втекти;

6) для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського;

7) для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського.

Поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю тільки після попередження про необхідність припинення протиправних дій і намір використання заходу примусу, визначеного цією статтею.

Застосування вогнепальної зброї без попередження допускається:

1) при спробі особи, яку затримує поліцейський із вогнепальною зброєю в руках, наблизитися до нього, скоротивши визначену ним відстань, чи доторкнутися до зброї;

2) у разі збройного нападу, а також у разі раптового нападу із застосуванням бойової техніки, транспортних засобів або інших засобів, що загрожують життю чи здоров'ю людей;

3) якщо особа, затримана або заарештована за вчинення особливо тяжкого чи тяжкого кримінального правопорушення, втікає із застосуванням транспортного засобу;

4) якщо особа чинить збройний опір;

5) для припинення спроби заволодіти вогнепальною зброєю.

Поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю тільки з метою заподіяння особі такої шкоди, яка є необхідною і достатньою в такій обстановці, для негайного відвернення чи припинення збройного нападу.

Поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю у разі збройного нападу, якщо відвернення чи припинення відповідного нападу неможливо досягнути іншими засобами.

Поліцейському заборонено застосовувати вогнепальну зброю в місцях, де може бути завдано шкоди іншим особам, а також у вогненебезпечних та вибухонебезпечних місцях, крім випадків необхідності відбиття нападу або крайньої необхідності.

Поліцейський зобов'язаний у письмовій формі повідомляти свого керівника про застосування вогнепальної зброї, а також негайно повідомити свого керівника про активне застосування вогнепальної зброї, який, у свою чергу, зобов'язаний поінформувати центральний орган управління поліції та відповідного прокурора.

Поліцейський може взяти до рук вогнепальну зброю і привести її у готовність, якщо вважає, що в обстановці, що склалася, можуть виникнути підстави для її застосування.

Під час затримання осіб, щодо яких у поліцейського виникла підозра у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення, а також під час перевірки документів у таких осіб поліцейський може привести в готовність вогнепальну зброю та попередити особу про можливість її застосування.

Спроба особи, яку затримує поліцейський із вогнепальною зброєю в руках, наблизитися до нього, скоротивши визначену поліцейським відстань, чи доторкнутися до зброї є підставою для застосування вогнепальної зброї поліцейським.

Поліцейський може використати вогнепальну зброю для подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил, або для знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю поліцейського та інших осіб. Щоб застосування вогнепальної зброї було правомірним, необхідна наявність правової та фактичної підстав застосування вогнепальної зброї, взятих у їх сукупності.

Контрольні питання:

1. Які основні причини призводять до травматизму та загибелі поліцейських під час застосування спеціальних засобів?
2. Назвіть підстави застосування спеціальних засобів поліцейськими.
3. Які нормативно-правові акти регламентують застосування спеціальних засобів поліцейськими під час охорони публічного порядку?
4. Надайте класифікацію спеціальних засобів і стисло охарактеризуйте кожен із них.
5. Чим спричинений травматизм і загибель поліцейських під час застосування вогнепальної зброї?
6. Стисло опишіть порядок застосування поліцейським спеціальних засобів.
7. Якими нормативно-правовими актами регламентується застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї?
8. Що є метою застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї поліцейськими?

Практичні завдання:

Завдання № 1. На основі переліку нормативно-правової бази письмово розкрийте зміст поняття «спеціальні засоби».

Завдання № 2. На основі вивчення спеціальної юридичної літератури (не менше семи джерел різних авторів) дослідіть обставини за яких забороняється застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю. Відповідь оформіть у вигляді таблиці-порівняння.

Завдання № 3. З'ясуйте, які існують вимоги щодо застосування вогнепальної зброї поліцейським. Відповідь оформіть у вигляді схеми співставлення цих вимог.

Завдання № 4. Складіть схему підстав застосування фізичної сили поліцейськими. Коротко охарактеризуйте її.

Завдання № 5. Дослідіть алгоритм застосування поліцейськими фізичної сили.

МОДУЛЬ 2.

Тема 3. Тактичні особливості та техніка затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення

Мета: засвоїти інформацію про особливості та техніку затримання, класифікацію підстав та етапи затримання; охарактеризувати процесуальні підстави затримання; розглянути алгоритм дій правоохоронців при затриманні; розглянути ситуації затримання та доставлення за наявності різних підстав.

План:

1. Процесуальні підстави затримання.
2. Класифікація підстав та етапи затримання.
3. Алгоритм дій при затриманні.
4. Ситуації затримання за наявності різних підстав.
5. Доставлення до поліції.

Терміни та поняття: правомірність затримання, підозра у вчиненні кримінального правопорушення, адміністративне та кримінально-процесуальне затримання, затримання розшукуваного підозрюваного, обвинуваченого; етапи затримання; група захоплення; доставлення до поліції; міра примусу.

1. Тактика затримання визначається залежно від виду та ситуації затримання. Необхідно враховувати, що особа може бути затримана як за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, так і за скоєння адміністративного правопорушення.

Для працівників, які здійснюють фізичне захоплення, велике значення має дотримання умов правомірності затримання.

Особа може бути затримана лише за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, за яке може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі та лише за наявності підстав передбачених кримінально-процесуальним законодавством, зокрема:

- коли особа застигнута при вчиненні кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення;
- коли потерпілі або очевидці вкажуть на цю особу як на злочинця;
- коли на цій особі або його одязі, при ньому або в його оселі будуть виявлені явні сліди кримінального правопорушення.
- якщо особа намагалася втекти;
- у затриманої особи немає постійного місця проживання;
- не встановлено особистість затриманого;
- якщо слідчим за згодою керівника слідчого органу або дізнавачем за згодою прокурора до суду направлено клопотання про обрання стосовно особи запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Затримання особи під час вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення проводиться найчастіше під час патрулювання чи

виїзду на виклик. Для затримання підозрюваного, який намагається втекти з місця кримінального правопорушення, можлива організація переслідування, прочісування місцевості, проведення загороджувальних заходів.

Потерпілий або очевидці можуть вказати на підозрюваного або коли знають його особисто, або дають у ході опитування досить докладну інформацію, що дозволяє з великою ймовірністю ідентифікувати затриману особу як злочинця, або участь потерпілих або очевидців у пошукових групах і випадковому виявленні підозрюваного.

Щодо явних слідів кримінального правопорушення, то вони можуть бути виявлені на підозрілій особі як при його випадковій зупинці, так і під час оперативно-розшукових заходів або слідчих дій у порушеній кримінальній справі.

Затримання правомірне лише за наявності додаткових умов: спроби втекти, відсутності документів, відсутності постійного місця проживання тощо.

Спробою втекти можна вважати непокору законним вимогам співробітників ОВС зупинитися або зупинити автомобіль, спроби уникнути контакту зі співробітниками правоохоронних органів, піти в протилежний бік, ігноруючи вигуки, втекти і т.п.

Невстановлення особи може бути пов'язане з відсутністю у особи документів або обґрунтованими сумнівами в справжності цих документів, а також відсутністю інших свідоцтв про особистість (наприклад, встановлення особи «зі слів»).

2. Затримання можна класифікувати з різних підстав:

- залежно від правової природи затримання – на адміністративне та кримінально-процесуальне;
- за функціями, що виконуються – на фактичне та процесуальне;
- на підставі затримання – на затримання підозрюваного та затримання розшукуваного підозрюваного, обвинуваченого;
- за віком затриманого – затримання неповнолітньої або повнолітньої особи;
- за наявності процесуального імунітету або особливого порядку затримання – затримання посадових осіб, які мають дипломатичний чи інший імунітет та затримання інших осіб;
- за наявності судимості у затриманого (дозволяє, частково, прогнозувати характер і ступінь опору) – затримання раніше засуджених чи не засуджених осіб;
- за психічною характеристикою затриманого – затримання особи, яка адекватно сприймає дійсність, затримання особи, яка має відхилення в психіці, затримання неосудної;
- за ступенем озброєності затриманого – затримання озброєного чи незброєного злочинця;
- за наявності обмежень на застосування зброї та спец-засобів – затримання особи, щодо якої діє обмеження на застосування зброї та спецзасобів (інваліда з явними ознаками інвалідності, вагітної жінки з помітними ознаками вагітності, неповнолітньої, коли її вік очевидний чи відомий) та затримання особи, щодо якої обмеження відсутні.

Основними цілями будь-якого виду затримання є припинення вчиненого правопорушення або можливих спроб протидіяти розслідуванню або схватися, забезпечення можливості подальшого судового розгляду.

Головними умовами ефективності затримання є: ретельна підготовка; оптимальне використання сил та засобів правоохоронних органів; організованість та взаємодія співробітників, що беруть участь у затриманні; конспіративність зближення із затримуваним та оптимальне використання фактора раптовості.

Процес затримання можна умовно поділити на кілька етапів.

Перший етап – отримання максимально докладної інформації та підготовка до затримання. На даному етапі можливе проведення докладного опитування заявника та очевидців, огляд місця події, перевірка за криміналістичними та іншими обліками, направлення запитів, проведення оперативно-розшукових заходів.

Другий етап – проведення фізичного захоплення.

Третій етап – доставлення до компетентних посадових осіб.

Четвертий етап – безпосередньо процесуальне затримання.

3. Затримання проводиться в умовах великого тактичного ризику, тому важливе значення має повно та якісно проведена підготовка затримання. Організаційно-підготовчі заходи призначені для відпрацювання та оптимізації дій осіб, які провадять затримання.

Ці заходи включають:

- вивчення особистості;
- вибір та вивчення місця затримання;
- вибір часу та способів затримання;
- проведення необхідних заходів на місці затримання;
- формування групи;
- підбір технічних засобів;
- складання плану;
- інструктаж учасників та, по можливості, репетиційні дії.

Вивчення особи затримуваного має починатися ще під час збору інформації про протиправне діяння. З'ясовується інформація про протиправне діяння та дії порушника до, під час та після події, кількості порушників, наявності зброї, навичок рукопашного бою та інше.

Після ототожнення особи бажано зібрати максимально повну інформацію про затримуваного: чи служив у збройних силах, яких військах, чи має навички поведіння з холодною, вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями, чи володіє рукопашним боєм (дані можна отримати у військового комісаріаті).

Група захоплення повинна мати чітке уявлення про зовнішність затримуваного, тому добре забезпечити її фотографіями підозрюваного.

Зібрані відомості про особу затримуваного дозволять прогнозувати рівень його агресивності, можливу протидію під час затримання, визначити оптимальний кількісний та якісний склад групи захоплення, розробити найбільш оптимальну тактику затримання.

До вибору місця затримання слід підходити дуже обережно. Бажано уникати громадських місць.

За наявності можливості вибору, оптимальними місцями для затримання є: парки, сквери, порожні вечірні вулиці.

За наявності легендованого прикриття та сприяння з боку роботодавця затримуваного, досить безпечним може бути затримання за місцем роботи підозрюваного.

На місці майбутнього затримання слід провести докладну рекогносцировку, визначити місця прихованої розстановки учасників групи захоплення, спостерігачів, за необхідності, снайперів, можливі шляхи підходу на місце та шляхи, якими підозрюваний може спробувати втекти.

Залежно від місця передбачуваного затримання звертається увага на різні його елементи. Визначаються найближчі транспортні магістралі та зупинки транспорту, наявність прохідних під'їздів та наскрізних дворів, проходів у парканах, пожвавлення місця майбутнього затримання у різний час доби.

Крім вивчення самого місця майбутнього затримання, вживаються заходи до перекриття шляхів відходу підозрюваного. При необхідності блокування доріг можна організувати ремонтні роботи на деяких маршрутах.

На самому місці передбачуваного затримання під виглядом дворників, малярів, сантехніків та інших працівників можна розставити співробітників, які вестимуть спостереження і потім візьмуть участь у затриманні.

Вибираючи час затримання, необхідно враховувати, що воно має бути максимально раптовим для підозрюваного.

Таким чином, час затримання вибирається так, щоб воно дозволяло провести раптове захоплення, давало можливість забезпечити максимальну безпеку для оточуючих та прийнятний рівень тактичного ризику для працівників, які беруть участь у захопленні, мінімальний опір затримуваних.

Визначення кількісного та якісного складу учасників здійснюється виходячи з кількості затримуваних, інформації про особу, рівень підготовки, очікуваний опір, місце затримання.

У ситуації групового затримання чи затримання озброєних злочинців рекомендують розділяти групу затримання на підгрупи: безпосереднього захоплення, спостереження, оточення, переслідування, резерву, забезпечення процесуальних дій (що складається зі слідчого, спеціаліста-криміналіста та відеооператора).

До складу матеріально-технічного оснащення групи включаються спеціальні засоби (це можуть бути і засоби активної оборони та засоби забезпечення спеціальних операцій), зброя, засоби зв'язку, транспорт загального та спеціального призначення, засоби забезпечення безпеки (бронежилети, шоломи, за потребою – інше екіпірування), засоби спостереження (біноклі, прилади нічного бачення та ін.)

Спосіб затримання визначається при його плануванні та залежить від ситуації затримання. У загальному вигляді можна виділити ситуації фактичного затримання (захоплення) та ситуації процесуальної дії. Ситуації фактичного затримання підозрюваного визначають тактику захоплення як силового впливу на підозрюваного.

4. Ситуації затримання диференціюються з різних підстав:

- за кількістю затримуваних;
- наявності часу на підготовку;
- ступеня несподіванки для порушника;
- ступеня поінформованості правоохоронних органів;
- часу доби;
- ступеня відкритості;
- ступеня конфліктності;
- відповідності різним типовим заздалегідь розробленим планам;
- місцю захоплення.

За кількістю затримуваних затримання поділяється на одиночне та групове. Групове затримання може проводитися одночасним загальним (затримання всіх членів групи в одному місці), одночасним роздільним (одночасне затримання всіх членів групи у різних місцях або з поділом злочинної групи на дрібніші бойові одиниці), послідовним затриманням у різних місцях.

За наявності часу на підготовку затримання підрозділяється на захоплення без підготовки (найчастіше відбувається при безпосередньому виявленні протиправних діянь або осіб, що розшукуються при патрулюванні), затримання при вкрай обмеженому часі на підготовку (може бути проведено при виїзді за сигналом «тривожної кнопки», охоронної сигналізації або переслідування за «гарячими слідами» та ін.) та затримання, яке проводиться після підготовчих дій (затримання за дорученням слідчого).

За ступенем несподіванки для порушника затримання може бути очікуваним (характеризується високим рівнем тактичного ризику) та несподіваним (максимально використовується фактор раптовості). Для зниження тактичного ризику можливе використання різноманітних прийомів і технічних засобів, що відволікають увагу.

За ступенем поінформованості правоохоронних органів затримання підрозділяється: на затримання особи, щодо якої є повний обсяг інформації (у ході планування можна розробити тактичні прийоми затримання, що максимально враховують рівень підготовки затримуваного та особливості його особи); затримання особи щодо якої відомі лише паспортні дані; затримання невідомого (дана ситуація характеризується максимальним рівнем тактичного ризику).

За часом доби затримання може проводитися у світлий час доби (переваги – найкраща видимість, можливість зблизитися під виглядом випадкових перехожих, замаскувати транспорт під комунальні служби) або у темний час доби (переваги – підвищена ефективність світлозвукових спеціальних засобів, можливість потайного зближення під покровом темряви, полегшення маскуванню).

За ступенем відкритості затримання підрозділяється на відкрите затримання та замасковане затримання (може бути необхідне збереження в таємниці затримання одного члена групи від інших учасників).

За рівнем конфліктності можна назвати: затримання в умовах безконфліктної чи низько конфліктної ситуації; затримання неозброєних; затримання злочинців, які чинять активний збройний опір; затримання осіб, які захопили заручників.

Затримання підрозділяється *за відповідністю різним типовим заздалегідь розробленим планам*, які вступають у дію за різних спеціальних сигналів оповіщення.

За місцем захоплення затримання можна диференціювати на проведене: у громадському місці; в приміщенні; на вулиці; на різних видах місцевості (лісосмуги, пересічена місцевість тощо); на транспорті (автомобільному, залізничному, водному тощо).

При плануванні затримання беруться до уваги: передбачувана ситуація затримання; відомості про особу затримуваного та особливості його підготовки; наявність та склад необхідних сил та засобів; умови затримання.

Після завершення планування проводиться інструктаж учасників. У ході інструктажу до кожного учасника повинна бути доведена інформація про різні аспекти плану, порядок прибуття до місця затримання, особливості місця затримання, спосіб зв'язку та розподіл позивних, особи затримуваного, очікуваний опір, і розподілені конкретні дії при різних варіантах розвитку ситуації.

Обов'язково необхідно довести до учасників затримання інформацію про маршрут руху із затриманими особами.

У разі складних умов затримання, по можливості, варто провести репетиційне відпрацювання дій групи в умовах, максимально подібних до місця майбутнього затримання або на макеті. Таке тренування дозволяє підвищити злагодженість дій групи та полегшить орієнтування учасників на місці.

У ході самого затримання дії співробітників ОВС повинні характеризуватись раптовістю, наступальністю, але при цьому достатньою обачністю. Тактика захоплення залежатиме від місця та ситуації затримання.

При затриманні на вулиці, максимально близько приховано наблизившись до затримуваного, необхідно провести захоплення. Приховане зближення можна робити у вигляді випадкових перехожих, вуличних торговців, рекламних агентів, працівників комунальних служб тощо.

При затриманні підозрюваного за місцем його роботи, бажано, під будь яким приводом за допомогою адміністрації роботодавця, викликати затримуваного в окреме приміщення і там затримувати його.

При необхідності затримання в кафе, ресторанах, театрах та інших громадських місцях для захоплення бажано дочекатися моменту, коли затримуваний вийде в менш людне місце — туалет, гардероб тощо. Можна також штучно створити умови, що вимагають такого виходу: наприклад, спрацьовування сигналізації автомобіля затримуваного.

При затриманні підозрюваного в житловому приміщенні (приватному або багатоквартирному житловому будинку) основну складність складає проникнення в приміщення та безпеку збройного опору або захоплення заручників.

Таким чином, видається, що якщо є підстави очікувати активного опору, захоплення має здійснюватися без попередження. У ході захоплення реалізуються

навички рукопашного бою та використання спеціальних засобів. Щоб уникнути агресивних дій затриманих, на них мають бути надіті наручники.

5. Доставка до поліції можна розглядати у трьох значеннях:

- 1) як міру примусу;
- 2) як забезпечувальний захід;
- 3) як елемент системи дій із затримання підозрюваного.

Як *забезпечувальний захід* доставка можна визначити як примусове проведення фізичної особи з метою складання протоколу про адміністративне правопорушення за неможливості його складання на місці виявлення адміністративного правопорушення, якщо складання протоколу є обов'язковим.

Як *міра примусу доставляння* - примусове проведення, у службове приміщення територіального органу або підрозділи поліції, приміщення державного органу, інше службове приміщення з метою вирішення питання про затримання громадянина (у разі неможливості вирішення цього питання на місці); встановлення особи громадянина, якщо є підстави вважати, що він знаходиться в розшуку як такий що сховався від органів дізнання, слідства або суду, або як той, хто ухиляється від виконання кримінального покарання, або як зниклий безвісти; захисту громадянина від безпосередньої загрози його життю та здоров'ю у разі, якщо він не здатний подбати про себе або якщо небезпеки неможливо уникнути іншим способом, а також в інших випадках, передбачених чинним законодавством.

Як *елемент системи дій* із затримання підозрюваного доставка являє собою примусове проведення особи, яка зазнала фактичного затримання (захоплення) до компетентних осіб для оформлення процесуального затримання.

Доставлення має бути здійснено у максимально короткий термін. Доставка може здійснюватися на спеціальному поліцейському транспорті (за допомогою патрульних автомобілів та мотоциклів), автомобілях, що належать організаціям та громадянам або пішим порядком.

Доставлення пішим порядком здійснюється, як правило, двома співробітниками, один з яких йде позаду та контролює дії затриманого та оточуючих, а другий веде затриманого, рухаючись поруч із ним. У разі доставки затриманого одним співробітником він повинен розташовуватися ззаду або праворуч від затриманого, вживаючи підвищених заходів безпеки.

Особлива увага при доставленні звертається на припинення спроб затриманого позбутися доказів, спробувати втекти або вчинити збройний опір. Крім того, необхідно передбачити можливі спроби співучасників затриманого звільнити його або передати зброю.

Контрольні питання:

1. Які основні процесуальні підстави затримання?
2. Які нормативно-правові акти регламентують порядок затримання поліцейськими під час охорони публічного порядку?
3. Надайте класифікацію підстав затримання, стисло охарактеризуйте кожну із них
4. Який алгоритм дій при затриманні?
5. Що є метою застосування фізичної впливу і вогнепальної зброї поліцейськими під час затримання?

Практичні завдання:

Завдання № 1. На основі вивчення спеціальної юридичної літератури (не менше семи джерел різних авторів) дослідіть якими нормативно-правовими актами регламентується порядок затримання та застосування спеціальних засобів і вогнепальної зброї. Відповідь підготуйте у вигляді таблиці-порівняння.

Завдання № 2. Опишіть приклади ситуацій затримання правопорушника за наявності різних підстав. Відповідь підготуйте у вигляді презентації.

Завдання № 3. Складіть схему етапів затримання правоохоронцями правопорушників.

Завдання № 4. Стисло опишіть у вигляді схеми алгоритм дій при затриманні.

Завдання № 5. Змодельуйте ситуацію процесу доставлення затриманого до місьрайвідділку поліції. Відповідь підготуйте у вигляді презентації.

Тема 4. Тактичні особливості та техніка захисту працівника правоохоронного органу від нападу озброєного правопорушника

Мета: засвоїти інформацію про ситуації й загрози застосування зброї та алгоритм дій співробітника; охарактеризувати порядок дій при ситуації загрози співробітнику; розглянути варіанти дій правопорушника при нападі з ножем та напад правопорушника з іншими предметами.

План:

1. Види ситуацій загрози застосування зброї та алгоритм дій співробітника правоохоронного органу.
2. Порядок дій при ситуації загрози співробітнику правоохоронного органу ножем.
3. Деякі варіанти дій правопорушника при нападі з ножем.
4. Напад правопорушника з іншими предметами.

Терміни та поняття: ситуації загрози застосування зброї; ситуації нападу; загроза вогнепальною зброєю; обеззброєння правопорушника; напад з ножем.

1. Нині актуальною є діяльність із удосконалення професійної підготовки поліцейських, зокрема формування навичок дій при загрозі зброєю.

Розглядаючи різні ситуації загрози застосування зброї стосовно співробітника, необхідно виділити деякі особливості:

- у ситуаціях загрози зброєю створюється реальна небезпека життю та здоров'ю співробітника, що вказує на актуальність та значущість їхньої професійної підготовленості до даної загрози;
- подібні ситуації виникають, як правило, на обмеженій території іноді в умовах слабого освітлення, що ускладнює захисні дії працівника;

- в ситуації, пов'язаної з загрозою зброєю, може виявитися як досвідчений співробітник, так і співробітник, нещодавно прийнятий на службу до органів внутрішніх справ, що підкреслює важливість вивчення прийомів на всіх етапах та рівнях їхнього професійного навчання.

У процесі всієї службової діяльності співробітники часто зустрічаються із ситуаціями нападу, що вимагають застосування фізичної сили, бойових прийомів боротьби. При відбитті нападів можливі випадки отримання травм, каліцтв різного ступеня тяжкості.

Використання вогнепальної та холодної зброї правопорушниками у ситуації фізичного контакту вимагають від співробітників високого рівня сформованості навичок бойових прийомів боротьби.

При позначенні загрози вогнепальною зброєю правопорушником необхідно:

- оцінити загрозу;
- обеззброїти правопорушника;
- затримати правопорушника.

У момент загрози вбивством співробітник зазвичай перебуває у стані сильного хвилювання і йому складно адекватно сприймати та оцінювати об'єктивну реальність критичної ситуації, що склалася. Однак, в цей момент все ж таки необхідно зберегти самоконтроль та позначити кілька умов виконання майбутнього прийому знезброєння. Важливо визначити: дистанцію до озброєної руки правопорушника; однією чи двома руками утримується зброя; наявність спільників правопорушника.

Якщо вдається зав'язати розмову, то з першими промовленими словами сильне хвилювання співробітника зазвичай минає. У цьому випадку необхідно помітити також деяку важливу інформацію для підготовки та здійснення прийому знезброювання. Велике значення має місце перебування, одяг правопорушника та його психологічний стан. Важливо, якнайшвидше відновити самовладання і озирнутися.

Оцінка психологічного стану правопорушника дуже важлива для вибору моменту початку прийому обеззброєння.

Якщо правопорушник перебуває у стані алкогольного сп'яніння, його увагу досить знижено, і цим необхідно скористатися. Сильне емоційне збудження правопорушника говорить про його страх, невпевненість у своїх силах та сумніви у своїх подальших діях. І тут необхідно усвідомити, що шанси співробітника на успішне виконання прийому досить високі. До того ж є можливість відмовити правопорушника від його подальших протиправних дій.

Найскладніше опинитися в ситуації, коли правопорушник спокійний та впевнений у собі. У даному випадку співробітнику для виконання прийому знезброювання необхідно або чекати випадку зовнішнього стороннього відволікання уваги правопорушника, або хибним сигналом відвернути його увагу.

Оцінивши загрозу правопорушника та свої можливості необхідно перейти до виконання прийому обеззброєння. При виконанні прийому, дії працівника мають бути швидкими, сильними та рішучими. Рекомендується свої дії супроводжувати гучним криком, що придушує волю, і чіткими командами.

Відомо, що саме переконливі дії співробітника найсильніше ламають волю та деморалізують правопорушника. Прийом обеззброєння закінчується підпорядкуванням волі правопорушника волі правоохоронця, як представника влади. Після того, як співробітник переконується, що правопорушник під впливом больового прийому відмовився від своїх подальших дій, необхідно перейти до прийому затримання та супроводу. І тут дуже важливий момент переходу від одного прийому до іншого.

Слід зазначити, що вольовий контроль правопорушника не повинен слабшати. Швидкі, грамотні дії працівника одразу покажуть його високу професійну

підготовленість. Своїми діями та командами необхідно переконати правопорушника відмовитися від спроб вирватися та протидіяти законним діям працівника.

2. Ситуації загрози співробітнику ножем так само надзвичайно небезпечні. Співробітники правоохоронних органів завжди повинні пам'ятати, що у потенційних правопорушників при собі може бути холодна зброя. Особливо цей факт треба враховувати співробітникам поліції, які готуються або беруть участь у затриманні осіб, підозрюваних у скоєнні кримінального правопорушення.

Чому під час скоєння злочинів часто використовуються ножі? Їх дуже легко сховати в книгах, у журналах, в газетах, у сумках, у головних уборах, у рукавах, у взутті та шкарпетках, за поясом, в автомобілі, під рукою або за передпліччям. Ножі використовуються безшумно, ефективно та без полумок. Для ножів не потрібні боєприпаси. При необхідності ножа дуже просто позбутися. Ножі є особливим символом для осіб із психічними розладами. Вони не завжди можуть підпадати під норми холодної зброї. Для пошкодження життєво важливого органу чи великої артерії не потрібна велика сила.

Момент, про який часто забувають при розгляді захистів від ударів ножем – це шанобливе ставлення до нього. Багато хто не розуміє, яку небезпеку являють собою ножі. Це відбувається тому, що техніка захисту відпрацьовується з використанням гумових та дерев'яних макетів. Маючи в руках ніж, навіть дитина становить небезпеку.

Потрібно повною мірою усвідомлювати небезпеку, яка походить від холодної зброї, тому що від цього залежить людське життя. У зв'язку з цим хотілося б розглянути деякі особливості техніки та тактики захисту співробітника ОВС від нападу злочинця, озброєного холодною зброєю.

Якщо є можливість зустрітися зі злочинцем, озброєним холодною зброєю, то бажано одягатися в одяг, який вільно сидить на тілі. Такий одяг може перешкодити нападнику точно визначити дистанцію і ускладнить проникнення клинка в життєво важливі органи.

В екстремальній ситуації не слід панікувати. Якщо співробітник поліції захищається від озброєного ножем супротивника, йому ніяк не можна втрачати холонокровності.

Непідготовлені люди наче завмирають, коли їх намагаються атакувати холодною зброєю. Така ситуація полегшує злочинцеві шлях до його цілей. Потрібно постаратися адекватно зреагувати на виклик, який кинутий ситуацією, що склалася, і зібрати всю силу духу, щоб подолати непотрібні побоювання, страхи і стрес.

Перед сутичкою зі злочинцем, озброєним холодною зброєю, потрібно намагатися точно визначити рівень небезпеки. Протягом кількох секунд той, хто обороняється, повинен чітко встановити, який результат хоче досягти злочинець. Якщо співробітник чітко визначив, що злочинець хоче заподіяти шкоду здоров'ю, необхідно моментально переходити до атакуючих технік обеззброєння. Важливо вміти розпізнавати прихований хват ножа і не давати застати зненацька.

Один із найпоширеніших способів маскування ножа – це розміщення його за передпліччям. Цей варіант маскування холодної зброї є найбільш ефективним і дозволяє непомітно завдати удару навіть підготовленій людині. Таким чином, перебуваючи поруч із передбачуваним злочинцем, потрібно звертати увагу на його руки, але не концентрувати на них свій погляд.

Необхідно завжди брати за правило, що будь-яка людина, яка тримає в руці заточений предмет, знає, яким чином його використовувати, і має намір це робити.

Крім того, навіть недосвідчений злочинець, який вперше взяв у руки ніж, цілком може вбити будь-яку людину.

Щоб співробітник ОВС мав шанси вижити при нападі на нього з ножем, необхідно завчасно відпрацювати бойову стійку. Вона допомагає забезпечити рухливість, стійкість

та максимальний захист життєво важливих органів, дозволяючи швидко переходити до контратаки. У свою чергу рухливість дозволяє швидко скорочувати та збільшувати дистанцію із озброєним противником.

Хороша рухливість робить оборонця більш захищеним і допомагає мінімізувати ризик проникнення ножа в життєво важливі органи. Між тим, хто обороняється і нападаючим, необхідно тримати потрібну дистанцію. Це необхідне застосування успішної тактики виконання захисних дій.

Треба відзначити, що один із найкращих способів зберігати дистанцію – це створити перешкоди між захисником та нападником. До таких перешкод можна віднести автотранспорт, дивани, різні меблі, паркани, паркові лавки тощо.

Якщо є можливість взяти в руки предмет ударної дії, потрібно негайно завдавати ударів по вразливих місцях супротивника, у тому числі по руці, в якій знаходиться ніж. Потрібно прагнути, щоб захисні дії були чітко розраховані за часом. Виконувати захист треба спочатку або на завершення руху по траєкторії руки з ножем. При цьому необхідно пам'ятати, що знаходитись від ножа потрібно на максимально великій відстані.

Не можна забувати, що зближуватися з ножем для виконання захисту з подальшим обеззброєнням потрібно лише у крайньому випадку.

Що робити, якщо уникнути ближньої дистанції із противником неможливо і підручними засобами скористатися не вдалося?

У такому випадку необхідно використовувати підставки та відбивання передпліччя з нанесенням розслаблюючих ударів та подальшим захопленням атакуючої руки. Основним способом контролю руки з ножем є правильне захоплення. Воно здійснюється за допомогою захоплення зап'ястя атакуючого обома руками.

При досягненні контакту необхідно здавити руку і тримати її максимально міцно. Якщо все зроблено правильно, то таке захоплення дає можливість відвести ніж від уразливих місць. Якщо рука супротивника, що тримає ніж, чітко контролюється, необхідно максимально швидко та потужно атакувати супротивника.

Слід наносити безліч ударів у пах та інші найбільш вразливі місця. Не варто припиняти атаку, якщо злочинця не виведено з ладу остаточно. Мета – знешкодити та затримати злочинця.

Необхідно пам'ятати, що він скоїв напад із використанням холодної зброї, а це є смертельною загрозою.

На закінчення хотілося б сказати таке. *Потрібно будь-якою ціною уникати сутички із озброєним ножем супротивником.* Це відчайдушне становище, з яким можна змиритися лише тоді, коли решта заходів вичерпала себе.

3. Правопорушники зазвичай демонструють кілька стереотипів поведінки, загрожуючи ножем. Співробітник може зіткнутися із явною загрозою удару ножем; та загрози ножем, приставленим до його тіла.

Непоодинокі випадки в яких правопорушник тримає ніж попереду себе на витягнутій руці. Стійка правопорушника з витягнутою перед собою рукою з ножем говорить про те, що він сам боїться і, швидше за все, не збирається нападати, принаймні, відразу. Рух перед собою вправо-ліворуч озброєною рукою з ножем позначає межу дистанції, яку не можна перетинати. Це захисна позиція. Однак з цієї позиції легко виконувати атакуючі ріжучі та колючі удари. У цій ситуації співробітнику не слід поспішати з прийомом обеззброєння, можливо, вдасться психологічно впливати, і правопорушник здасться сам.

Найнебезпечніша ситуація, у якій правопорушник загрожує ударом ножем. Ця ситуація також диференціюється за варіантами виготовлення до удару: правопорушник тримає ніж на замаху, готовим до удару або правопорушник тримає ніж у руці без замаху, готовим до удару. У ситуації, коли правопорушник загрожує ножем, явно замахнувшись,

необхідно діяти рішуче і швидко. Важливо захопити атакуючу руку у фазі загрози (замаху).

У цій фазі ще немає руху ножа до мети, отже, немає траєкторії руху, яку правопорушник може змінити, уникаючи прийому обеззброєння. У фазі загрози фактично ще немає удару. Атакуюча рука в цьому випадку є малорухливим об'єктом, зручним для швидкого і прицільного захоплення.

Правопорушник показуючи свої наміри, «розкривши свої плани» може свідомо провокувати співробітника на будь-які дії, щоб почати атаку по-іншому. Загроза удару, поріза ножем співробітника є реальною і актуальною, у випадках контакту з правопорушником, коли він тримає ніж у руці без замаху, але готовим до удару. Це буває зазвичай у ситуаціях: коли він впевненим кроком прямує до співробітника або коли розмовляє зі співробітником.

У подібних ситуаціях співробітнику складно визначити момент, коли він має всі юридичні підстави застосувати фізичну силу для обеззброєння та затримання правопорушника.

У будь-якому випадку необхідно зберігати дистанцію, достатню для того, щоб змусити правопорушника, який вирішив атакувати, виконувати амплітудні та явні рухові дії, помітні для співробітника. Найбільш небезпечна ситуація в якій правопорушник захопив співробітника за відворот одягу і приставив ніж до тіла співробітника або тримає ножа в руці без замаху, але готовий до удару.

У будь-яких випадках, співробітнику, який зважився на прийом знезброєння, необхідно діяти швидко і рішуче, щоб перехопити ініціативу поєдинку і психологічно придушити волю правопорушника.

4. Правопорушник може загрожувати співробітнику не тільки вогнепальною зброєю, або ножем, але й іншим предметом, що використовується як зброя. Для визначення своїх тактичних дій, вибору прийому обеззброєння необхідно поділити всі ці предмети за їх масогабаритними характеристиками.

Найбільш типовими є ситуації, в якій правопорушник загрожує ударом важким предметом: цівком, сокирою або пляшкою. Такі предмети як розбита пляшка, ножиці, або інші колючі або ріжучі предмети, можуть використовуватися правопорушником з метою завдання таких же ударів або порізів як ножем. І в цих випадках тактичні дії співробітника повинні бути такими ж, як при загрозі удару ножем.

Якщо предмет у руках правопорушника масивний та важкий, то для удару необхідно буде виконати замах. Замах завжди видає його наміри.

Чим габаритніший і важчий предмет, тим сильнішим і помітнішим буде замах. Удар, наприклад, палицею, битою, сокирою або ломом буде помітний через велику амплітуду руху атакуючої руки. Аналізуючи прийоми захисту від загрози ударів важким предметом, необхідно дотримуватися правила: якщо є траєкторія руху атакуючої руки, то не повинно бути цілі (ким є співробітник), і навпаки, якщо є ціль, то не має бути траєкторії руху атакуючої руки.

Це означає, що якщо співробітник не встиг заблокувати загрозу удару важким предметом у фазі загрози (замаху) і правопорушник вже виконує амплітудну рухову дію атакуючої рукою з важким предметом, збільшуючи швидкість і силу, то найкращим варіантом буде піти з лінії атаки (прибрати ціль), пропустивши удар повз себе і обеззброїти больовим прийомом. Найкращим варіантом буде прийом обеззброєння у фазі загрози (замаху). Але для цього слід юридично грамотно визначити межу, де правопорушник просто тримає якийсь предмет, а де вже є ситуація реальної загрози співробітнику.

Контрольні питання:

1. Які основні ситуації загрози застосування зброї та алгоритм дій співробітника правоохоронного органу?
2. Який порядок дій при ситуації загрози співробітнику правоохоронного органу ножем?
3. Назвіть варіанти дій правопорушника при нападі з ножем, стисло охарактеризуйте кожен із них.
4. Які існують варіанти дій при нападі з іншою холодною зброєю.
5. Стисло опишіть алгоритм дій при захисті від нападу з іншими предметами.

Практичні завдання:

Завдання № 1. На основі вивчення спеціальної юридичної літератури (не менше семи джерел різних авторів) опишіть поетапно та складіть схему дій у ситуації протидії загрози застосування зброї.

Завдання № 2. Наведіть приклади ситуацій захисту та затримання правопорушника при нападі з ножем. Відповідь оформіть у вигляді презентації.

Завдання № 3. Складіть схему етапів затримання після захисту від нападу правопорушників зі зброєю.

Завдання № 4. Змоделуйте ситуацію протидії нападу з іншими предметами. Відповідь оформіть у вигляді презентації.

МОДУЛЬ 3.

Тема 5. Тактика дій працівників правоохоронних органів при переслідуванні, затриманні та доставленні до територіального органу осіб які вчинили кримінальне правопорушення

Мета: засвоїти алгоритми дій при переслідуванні та затриманні осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; інформацію про види затримання згідно КПК України; охарактеризувати особливості затримання іноземців; розглянути порядок дій при проведенні поверхневої перевірки затриманого та порядок проведення особистого обшуку; ознайомитися з тактикою дій при доставленні правопорушника до територіального підрозділу.

План:

1. Процесуальні види затримання згідно КПК України. Затримання уповноваженою службовою особою.

2. Алгоритми дій при переслідування та затриманні осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Особливості затримання іноземців.

3. Методика та порядок дій проведення поверхневої перевірки затриманого. Особистий обшук.

4. Правові підстави та тактика дій при доставленні правопорушника до територіального підрозділу.

Терміни та поняття: затримання особи; види затримання; затримання на підставі ухвали слідчого судді; затримання без ухвали слідчого судді, суду; протокол про затримання; затримання уповноваженою службовою особою; момент затримання; доставлення правопорушника.

1. Процесуальні види затримання згідно КПК України.

Затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, повинно бути законним, тобто прописане в нормативно-правовому акті. Зокрема це відображено в КПК України від 13.04.2012 р.

Порядок затримання визначений у таких ст.ст. 188–192, 207–213 КПК України. У ст. 209 КПК України чітко визначено момент, з якого *особа вважається затриманою, а саме з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.*

Аналіз норм КПК України дає змогу виокремити такі види затримання:

1) на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст.ст. 187–191);

2) без ухвали слідчого судді, суду (ст.ст. 207, 208).

Затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу відрізняється від інших його видів за своєю метою (забезпечення явки підозрюваного чи обвинуваченого для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою), строком (до 36 год.), а також юридичною підставою (ухвала слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу).

Клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу розглядається слідчим суддею, судом негайно після його одержання. Розгляд клопотання здійснюється в закритому судовому засіданні за участю прокурора. Ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу складається з дотриманням вимог, закріплених у ч. 1, 2 ст. 190 КПК України.

Затримання без ухвали слідчого судді, суду. За загальним правилом, ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду (ч. 1 ст. 207 КПК України). Втім, затримання допускається без такої ухвали уповноваженою на те службовою особою (ст.

208 КПК України) та будь-якою іншою особою (ст. 207 КПК України) при наявності визначених у законі підстав.

Працівники поліції вправі затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального правопорушення, за яке може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, лише за наявності визначених законом підстав.

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального правопорушення, за яке передбачено покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення кримінального правопорушення або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила кримінальне правопорушення;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного кримінального правопорушення.

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого кримінального правопорушення він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України.

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених ст. 104 КПК України, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень ст. 209 КПК України; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого.

Строк затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати тридцяти шести годин з моменту затримання (ч. 1 ст. 191 КПК України). Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання (ч. 1 ст. 211 КПК України). Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу (ч. 2 ст. 211 КПК України).

Момент затримання – це момент, з якого особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Якщо ж особа затримана не уповноваженою на затримання особою, відповідно до вимог (ст. 207 КПК України), то моментом затримання такої особи є той момент, коли фактично затримана особа переходить у розпорядження уповноваженої службової особи.

Протягом сімдесяти двох годин після затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення:

1) її звільняють, якщо не підтвердилася підозра у вчиненні кримінального правопорушення, вичерпався встановлений законом строк затримання або затримання здійснено із порушенням вимог;

2) її звільняють і обирають щодо неї запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою;

3) доставляють її до суду з клопотанням про обрання їй запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Із метою забезпечення дотримання прав та свобод громадян, які затримуються працівниками поліції за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, у кожному випадку затримання особи зачитуються її основні права, пов'язані із затриманням безпосередньо на місці затримання.

2. Затримання без попередньої підготовки характеризується підвищеним тактичним ризиком. Необхідність у такому затриманні виникає при безпосередньому виявленні ознак кримінального правопорушення працівниками поліції або необхідності негайного реагування на повідомлення про кримінальне правопорушення, що надійшло з інших джерел, тобто в ситуації, коли є реальна можливість невідкладно захопити правопорушника, а зволікання може спричинити негативні наслідки.

Вибір конкретного способу затримання доводиться робити або в дорозі, або на місці затримання з урахуванням ситуації, що виникла. Вибір тактики затримання здійснюється, зважаючи на обстановку і місцезнаходження правопорушників. Ситуація затримання є небезпечною і для працівників поліції, і сторонніх осіб. При захопленні кримінальних правопорушників важливого значення набувають раптовість, рішучість дій працівників поліції, належно організована взаємодія, забезпечення безпеки оточення.

Важливо, щоб працівники поліції відрізнялися високою боєздатністю, зібраністю, оперативним мисленням. Також важливим є володіння навиками рукопашного бою, вміння застосування зброї та спеціальних засобів. Тому, виявивши кримінального правопорушника(ів), працівник поліції повинен насамперед реально оцінити свої сили і за необхідності викликати підкріплення.

Алгоритм дій при затриманні озброєного правопорушника за відсутності часу на необхідну підготовку дій:

– одночасно переслідуючи декількох правопорушників або підозрюваних, працівники поліції не повинні розділятися. Безпечніше вдвох переслідувати одного з двох переслідуваних, ніж прагнути поодиноці затримувати кожного з них;

– при переслідуванні двома працівниками поліції одного правопорушника поліцейські не повинні бігти один за одним, між ними має зберігатися широкий інтервал;

– за ситуації, коли озброєний правопорушник сховався в під'їзді житлового будинку або в якій-небудь споруді, не кидатися необдуманно слідом за ним. Треба вжити всіх заходів для блокування приміщення, взяти під контроль можливі виходи й терміново викликати допомогу.

Алгоритм дій, якщо обставини вимушують негайно розпочати пошук правопорушника в приміщенні:

– джерело світла тримати у руці, витягнутій убік від корпусу;

– не залишатися у створі дверей або на тлі вікон;

- не перебігати отвори вікон або дверей у повний зріст;
- не входити одразу в центр приміщення;
- максимально використовувати наявні прикриття (меблі, прилавки), зброю тримати готовою до негайного застосування;
- після затримання правопорушника негайно провести його зовнішній огляд, а також огляд речей і одягу.

Затримання правопорушника має проводитися переважно за допомогою інших працівників поліції або добровольців. Затримання правопорушника власними силами є винятковою ситуацією, яка може призвести до невиправданої загибелі (поранення) поліцейського і жертв з-поміж громадян.

Алгоритм дій при затриманні озброєного кримінального правопорушника:

- чітко усвідомлювати правомірність своїх дій;
- детально обдумати і погоджувати порядок та послідовність дій;
- визначити обов'язки кожного поліцейського;
- вибрати оптимальне місце й час затримання;
- визначити порядок взаємодії, підтримки та підстраховування;
- врахувати особливості й умови місцевості (об'єкта), особу затриманого, можливі ускладнення при затриманні, якщо з боку останнього чи його співників і тих, хто їм співчуває, чинитиметься опір, наявність скупчення людей, умови застосування зброї й спецзасобів;
- звернути особливу увагу на встановлення наявності у затриманого або затримуваних вогнепальної або холодної зброї;
- перевірити наявну вогнепальну зброю й привести її в готовність, водночас кобуру (в разі використання пістолета) пересунути ближче до пряжки ремня та розстебнути, патрон дослати в патронник, поставити на запобіжник;
- автоматична зброя повинна бути в положенні, що унеможливило заволодіння нею правопорушниками й забезпечує її своєчасне застосування та свободу дій поліцейського;
- для досягнення позитивного ефекту варто створити чисельну перевагу в силах, коли на одного правопорушника приходиться 3–4 працівники поліції;
- безпосереднє затримання має проводитися найбільш фізично підготовленим співробітником, який, діючи швидко й рішуче, одразу може подавити опір затриманого;
- максимально використовувати чинник раптовості, вжити заходів для відвернення уваги правопорушника: почати з ним розмову, зняти напругу, водночас поводитися спокійно й невимушено.

Затримання має завжди бути несподіваним для правопорушника.

Алгоритм дій при затриманні групи осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення:

– не припиняючи спостереження за учасниками групи, по радіостанції, стаціонарному або мобільному телефону попросити про допомогу в оперативного чергового і найближчих нарядів поліції;

– якщо допомога своєчасно не прибула й зволікати із затриманням не можна, потрібно проводити затримання самостійно, використовуючи водночас чинник несподіванки, рішучі дії (перекрити можливі шляхи відходу, оголосити про затримання);

– якщо використовується службовий собака, то попередити про можливість його застосування;

– провести поверхневу перевірку, огляд речей затриманих;

– із метою попередження опору використовувати для затримання мотиви, які не є дійсними причинами затримання;

– передати затриманих оперативному черговому і написати рапорт про затримання.

Конкретні тактичні прийоми затримання вибираються з урахуванням ситуації, що виникла, кількості правопорушників, їх озброєності й обраного місця затримання.

Працівникам поліції треба передбачити можливість раптового нападу на правопорушника. При затриманні правопорушника за місцем роботи є можливість за допомогою керівництва організації викликати його в найбільш зручне для затримання приміщення.

Однак попередньо за правопорушником варто встановити спостереження, оскільки замість явки за викликом він може спробувати втекти.

Низка особливостей мають тактичні прийоми затримання кримінального правопорушника на транспорті. Затримувати правопорушника, який пересувається на транспорті, рекомендується після зупинки і виходу його з транспорту. В такому разі доцільно спостерігати за ним й контролювати всі місця вивантаження пасажирів і багажу. Затримання правопорушника, який перебуває у поїзді, ускладнюється значним простором, за яким необхідно вести спостереження, тобто потрібна участь великої оперативної групи. Тактично правильним вважається спостереження з трьох точок: «голови» складу, «хвоста» і центру поїзда.

Затримання правопорушника, який пересувається на автомобілі, також доцільно здійснювати на залізничному переїзді з закритим шлагбаумом, на задалегідь перекритій вулиці.

Під час затримання в громадському транспорті обсяг вільного простору мінімальний і виникає небезпека для оточення. Крім того, затримання в салоні літака, що є в повітрі, може призвести до розгерметизації та аварії.

У разі крайньої необхідності затримання підозрюваного варто проводити, мінімізувавши небезпеку для сторонніх. Доречним є й застосування тактичного прийому «засідка». Класичним є застосування засідки як прихованого, іноді замаскованого розташування співробітників поліції на території або в приміщенні для затримання всіх, хто приходить туди.

При затриманні озброєного правопорушника дуже важливо гарантувати безпеку сторонніх громадян і групи захоплення. Безпека громадян забезпечується за допомогою попереднього блокування місця затримання і недопущення сторонніх осіб.

Насамперед відбувається пошук зброї та предметів, які можуть бути використані як зброя. Поверхневу перевірку (або обшук) рекомендується проводити, уклавши правопорушника на землю, поставивши його під нахилом або в іншому незручному для правопорушника положенні.

Особливості затримання іноземців. Іноземці й особи без громадянства, які вчинили кримінальне правопорушення або адміністративне правопорушення, несуть відповідальність на загальних підставах з громадянами України. Питання про відповідальність іноземців, які мають дипломатичний імунітет, вирішується дипломатичним шляхом. Документом, що підтверджує статус цих осіб, є відповідна акредитаційна (дипломатична, консульська, службова) картка, видана МЗС України. Іноземці, які мають дипломатичний імунітет, не підлягають арешту і жодним іншим формам обмеження особистої свободи інакше, як на підставі рішення суду.

Додаткові пункти алгоритму для іноземців :

- перевірити документи та встановити особу, водночас потрібно зауважити на наявність імміграційної картки, відміток органів Державної прикордонної служби України про в'їзд в Україну, які є також відміткою про реєстрацію на території України, відміток органів служби громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб про продовження терміну перебування тощо.

- якщо правопорушник має дипломатичний імунітет, то потрібно вжити заходів для припинення правопорушення, записати номер і вид документа іноземця, який підтверджує його статус, після чого відпустити правопорушника і скласти рапорт на ім'я начальника.

3. Інститут *поверхневої перевірки* є новим для українського законодавства. Він встановлений ст. 34 ЗУ «Про Національну поліцію» та входить до поліцейських превентивних заходів. За змістом він суттєво відрізняється від особистого огляду та від зовнішнього (поверхневого) огляду, однак на практиці ця різниця наразі відчувається слабо.

Щодо гарантій, які має особа, то поверхнева перевірка не потребує отримання дозволу суду (санкції) для її проведення та складання протоколу. Закон гарантує лише те, що вона здійснюється поліцейським відповідної статі (а у невідкладних випадках будь-яким поліцейським лише з використанням спеціального приладу або засобу).

Відповідно до ст. 34 ЗУ «Про Національну поліцію», поверхнева перевірка як превентивний поліцейський захід є здійсненням візуального огляду особи, проведенням по поверхні вбрання особи рукою, спеціальним приладом або засобом, візуальним оглядом речі або транспортного засобу. Поліцейський для здійснення поверхневої перевірки особи може зупиняти осіб та/або оглядати їх, якщо є достатньо підстав вважати, що особа має при собі річ, обіг якої заборонено чи обмежено, або яка становить загрозу життю чи здоров'ю такої особи або інших осіб.

Поліцейський може здійснювати поверхневу перевірку речі або транспортного засобу, якщо є достатньо підстав вважати, що:

1) в транспортному засобі знаходиться правопорушник або особа, свобода якої обмежується в незаконний спосіб;

2) в транспортному засобі знаходиться річ, обіг якої заборонено чи обмежено або яка становить загрозу життю чи здоров'ю такої особи або інших осіб;

3) річ або транспортний засіб є знаряддям вчинення правопорушення та/або знаходиться в тому місці, де може бути скоєно кримінальне правопорушення, для запобігання якого необхідно провести поверхневу перевірку.

Поверхнева перевірка речі або транспортного засобу здійснюється шляхом візуального огляду речі та/або транспортного засобу або візуального огляду салону та багажника транспортного засобу. Поліцейський при здійсненні поверхневої перевірки має право вимагати відкрити кришку багажника та/або двері салону. Під час поверхневої перевірки речі або транспортного засобу особа повинна самостійно показати поліцейському вміст особистих речей чи транспортного засобу. При виявленні в ході поверхневої перевірки будь-яких слідів правопорушення поліцейський забезпечує їх схоронність та огляд відповідно до вимог ст. 237 КПК України.

Тактика проведення поверхневої перевірки затриманої особи:

– затриманий повинен стояти, обпершись обома розведеними руками на кузов автомобіля, огорожу, стіну, дерево, з широко розставленими і якомога далі поставленими від точки опору ногами, що дозволяє йому зберігати рівновагу лише з одночасною опорою на всі кінцівки;

– працівник поліції, який проводить поверхневу перевірку, знаходиться тільки ззаду, будучи готовим у будь-яку хвилину здійснити виведення із рівноваги затриманого, інший працівник поліції знаходиться на безпечній відстані, здійснює прикриття і нагляд за затриманою особою та навколишньою ситуацією;

– передусім перевіряється наявність у затриманого вогнепальної, холодної та газової зброї.

– у визначеній послідовності «зверху вниз» ретельно обстежується головний убір, верхній одяг, взуття, водночас одяг і взуття можуть зніматися із затриманого. Кожна річ оглядається з усіх боків, вивертається навиворіт, прощупується, перевіряються шви, підозрілі місця підпорюються.

– перевіряються також усі відібрані у затриманого предмети: сумка, портфель, портмоне тощо, а також речі, які в них знаходяться;

– потрібно пам'ятати, що зброя у правопорушника може знаходитися не тільки під руками, в кишнях, а й може бути прикріплена до тіла на ногах, руках тощо;

– виходити з того, що затриманий володіє прийомами дзюдо, карате тощо;

– до проведення поверхневої перевірки одягти кайданки;

– поверхневу перевірку потрібно відрізнити від особистого огляду й огляду речей особи, особистого обшуку і обшуку особи.

Особистий обшук/обшук особи застосовується до особи, затриманої через підозру у вчиненні кримінального правопорушення або особи, яка бере участь у проведенні обшуку житла або іншого володіння особи.

Відповідно до ст. 264 КУпАП, *особистий огляд і огляд речей* особи є заходом забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Системний аналіз законодавства дає змогу окреслити такі підстави для проведення особистого огляду й огляду речей особи:

- 1) особа вчинила або вчиняє адміністративне правопорушення;
- 2) особа має характерні ознаки правопорушення на тілі, одязі тощо;
- 3) третя особа вказала, що конкретна особа вчинила правопорушення;
- 4) наявне орієнтування на особу, яка вчинила правопорушення.

Крім того, про такі дії складається протокол або робиться відповідний запис у протоколі про адміністративне правопорушення/протоколі про адміністративне затримання.

Аналіз норм КПК України дає змогу виокремити два випадки, коли працівник поліції може здійснювати обшук особи:

1) під час затримання особи в порядку ст. 208 КПК (негайне затримання під час або після вчинення кримінального правопорушення або за можливості втечі особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного кримінального правопорушення);

2) під час проведення обшуку житла чи іншого володіння особи (якщо є достатні підстави вважати, що особи, які перебувають у помешканні чи іншому володінні, переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження).

Після затримання із вогнепальною зброєю в руках зазвичай проводиться поверхнева перевірка з метою виявлення у затриманій особі зброї і предметів, що є речовими доказами.

Зовнішній огляд із вогнепальною зброєю в руках у положенні супротивника лежачи на животі. Послідовність дій:

– здійснити швидкісну підготовку до стрільби (з положень очікування або пістолет у кобурі);

– подати команди: «Стій! Стріляти буду! Руки вгору! Обернися до мене спиною! Руки за голову! Переплести пальці! Встань на коліна! Упираючись ліктем, лягти на живіт! Розведи ноги в сторони! Ширше! Відірви лікті від підлоги (землі), прогнися, поверни голову наліво!»;

– промацати задню поверхню голови і тулуба, а також праву ногу; – скомандувати: «Більше прогнися! Поверни тулуб наліво!»;

– промацати ліву сторону спереду;

– перейти на ліву сторону з боку ніг, наступити правою ногою на гомілковостопний суглоб (штанину) лівої ноги, скомандувати повернути голову направо і продовжити в такому ж порядку.

Поверхнева перевірка після надягання кайданків. Поверхнева перевірка осіб, які становлять підвищену небезпеку, одним співробітником зі зброєю в руках пов'язана з певним ризиком нападу. Крім того, із пістолетом складно промацати супротивника спереду, де найімовірніше можуть бути приховані небезпечні предмети. Більш ретельно і з меншим ризиком нападу можна здійснити поверхневу перевірку після надягання кайданків.

Один із варіантів – поверхнева перевірка після надягання кайданків у положенні супротивника лежачи на животі.

Після надягання кайданків у положенні лежачи на животі треба виконати такі дії:

- встати зліва від супротивника;
- подати команду «Розведи ноги в сторони! Ширше!»;
- наступити правою ногою на гомілковостопний суглоб або на штанину лівої ноги;
- промацати задню поверхню голови і тулуба, а також ліву ногу;
- перейти на праву сторону (переступати через ноги не рекомендується), наступити лівою ногою на гомілковостопний суглоб (штанину) правої ноги;
- встати справа від супротивника на ліве коліно і праву стопу, лівою рукою захопити за праву руку вище ліктя зсередини, а правою – за ліве плече;
- допомогти супротивнику обернутися на бік і встати на коліна;
- відпустити, встати і скомандувати «Розстав ноги! Прогнися!»;
- підійти до супротивника спереду, прийняти положення випаду, лівою рукою захопити одяг на грудях, правою рукою промацати спереду.

4. Правові підстави та тактика дій при доставленні правопорушника до територіального підрозділу.

Адміністративне правопорушення може бути підставою для застосування не тільки адміністративних стягнень, а й інших заходів адміністративного примусу, зокрема заходів припинення протиправних дій правопорушника, доставлення його в поліцейське приміщення та притягнення його до відповідальності.

Законодавством про адміністративну відповідальність передбачено такий захід процесуального забезпечення – (ст. 259 КУпАП), який належить до найчастіше використовуваних заходів у практичній діяльності поліцейських.

Доставлення до підрозділу НП особи, яка скоїла правопорушення, має на меті припинення протиправної дії і забезпечення притягнення особи до відповідальності. Оскільки доставлення є обмеженням особистої свободи правопорушника, то необхідно перед тим, як застосувати цей захід, зробити все, щоб безпосередньо на місці ретельно з'ясувати обставини правопорушення і вжити відповідних заходів.

Перед доставленням правопорушників оперуповноважений зобов'язаний роз'яснити, чим зумовлено доставлення їх до підрозділу НП. Під «доставленням» правопорушника необхідно розуміти примусовий захід (захід забезпечення провадження), що обмежує свободу дій і пересування особи, зачіпає її честь і гідність.

Доставлення правопорушника – це не тільки примусове супроводження певної особи до територіального органу поліції, а й реалізація наданого законодавством права вторгнення в особисту свободу особи в інтересах забезпечення правопорядку.

Порушника може бути доставлено у:

- 1) поліцію;
- 2) підрозділ Військової служби правопорядку в ЗСУ;

- 3) орган Державної прикордонної служби України;
- 4) штаб громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону;
- 5) громадський пункт з охорони громадського порядку.

До особливостей цього заходу можна віднести:

По-перше, він застосовується з метою складання протоколу про адміністративне правопорушення в разі неможливості його скласти на місці вчинення правопорушення.

По-друге, застосувати цей захід можна лише до особи, яка вчинила адміністративний проступок.

По-третє, за вчинення визначеної законодавством (ч. 2 ст. 259 КУпАП) категорії проступків порушника може бути доставлено уповноваженою на те особою, і якщо в неї немає документів, що засвідчують особу, і немає свідків, які б могли повідомити необхідні дані про неї.

По-четверте, особами, які уповноважені здійснювати доставляння, є здебільшого поліцейські та працівники громадських формувань з охорони публічної безпеки і порядку; в окремих випадках (ч. 3 ст. 259 КУпАП) – громадські інспектори з охорони природи; громадські мисливські інспектори; громадські інспектори органів рибохорони та громадські лісові інспектори; працівники державної та відомчої лісової охорони, при вчиненні правопорушень.

По-п'яте, доставлення порушника має бути проведено в можливо короткий строк і перебування у місці доставлення не може тривати більш як одну годину. Доставлення правопорушників до органу (підрозділу) поліції здійснюється пішим порядком і на транспорті.

У разі доставлення правопорушника пішим порядком двома і більше співробітниками:

- один працівник повинен йти поруч із правопорушником і вести його; 1,5–2 м
- інший напарник, який надає допомогу, повинен йти на відстані двох-трьох кроків позаду, спостерігати за діями правопорушника та громадян.

У виняткових випадках може здійснюватися доставлення правопорушника пішим порядком одним працівником з обов'язковим надяганням на правопорушника кайданків.

Водночас правоохоронець повинен:

- рухатися поруч із правопорушником і здійснювати фізичний контроль;
- не заходити вперед або нагинатися поруч із правопорушником і не допускати появи сторонніх осіб безпосередньо поблизу нього;
- у разі наближення кого-небудь ззаду зупинитися разом із правопорушником, пропустити перехожого вперед;
- під час доставлення підозрюваного пішим порядком однією особою, яка несе службу зі службово-розшуковим собакою, необхідно знаходитись із ним позаду порушника на відстані трьох–чотирьох метрів;

– не допускати, щоб між правопорушником і правоохоронцем із собакою перебували інші особи.

Собака в такому разі тримається на короткому повідку, без намордника.

Піший порядок доставлення порушника до органу (підрозділу) поліції повинен використовуватися в крайньому випадку, оскільки він спричиняє втручання в ситуацію сторонніх осіб і не сприяє дотриманню рекомендацій щодо якнайшвидшої ізоляції порушника з місця події. Тому зазвичай правопорушник повинен доставлятися до поліції транспортними засобами.

Доставляння правопорушника транспортом. Під час транспортування правопорушника:

– під час посадки затриманого в автомобіль вжити застережних заходів, унеможливаючи завдання поліцейському травм;

– перед посадкою в службовий автомобіль провести його поверхневу перевірку, обов'язково одягнути кайданки на правопорушника та візуально оглянути салон автомобіля;

– не допускати з боку правопорушника дій, які могли б спричинити псування матеріальної частини автомобіля або створити умови для нападу на правоохоронця;

– стежити, щоб підозрюваний не міг випасти або умисно вистрибнути з машини під час руху;

– у разі посадки правопорушника в автомобіль розмістити його на задньому сидінні ТЗ праворуч та за можливості пристебнути його ременем безпеки, заблокувати двері;

– напарник, який забезпечує прикриття, розміщується на задньому сидінні поруч із затриманим і контролює його дії;

– після виводу доставленого з автомобіля оглянути салон (кузов) з метою виявлення залишених ним предметів, які можуть бути речовими доказами у справі;

– про доставляння підозрюваного транспортом, що не належить підрозділам Національної поліції, зазначити в шляховому листку водія про тривалість і відстань поїздки, вказати час доставлення, своє прізвище, посаду, номери службового посвідчення та службового телефону.

В усіх випадках передавати затриманого черговому територіального підрозділу Національної поліції, доповідати про доставляння письмовим рапортом.

Заборонено використовувати для доставляння підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення громадський транспорт (трамвай, тролейбус, автобус, метро тощо), автомашини спеціального призначення (швидкої допомоги, пожежні, інкасаторські), а також транспорт, що належить дипломатичним і консульським представництвам.

Необхідно зазначити, що доставлення правопорушника є одним із необхідних заходів забезпечення провадження, захід примусу, що найбільше застосовується поліцейськими, який має свої особливості, зокрема тактичні, що відрізняють його від інших заходів забезпечення провадження у справах про правопорушення і поліцейські заходи.

Контрольні питання:

1. Які правові підстави доставлення осіб до територіального підрозділу НП?
2. У чому різниця між доставленням особи до підрозділу НП й адміністративним затриманням?
3. За який час має бути здійснене доставлення особи до територіального підрозділу НП?
4. Із якого боку має рухатися правоохоронець у разі доставлення підозрюваного пішим порядком одним працівником поліції?
5. Який транспорт забороняється використовувати в разі доставлення осіб, підозрюваних у скоєнні кримінальне правопорушення?

Практичні завдання:

Завдання № 1. На основі вивчення спеціальної юридичної літератури (не менше семи джерел різних авторів) дослідіть дії працівників поліції при супроводженні підозрюваного пішим порядком одним працівником. Відповідь оформіть у вигляді таблиці-порівняння.

Завдання № 2. Охарактеризуйте ситуацію доставлення особи транспортним засобом, що насамперед потрібно зробити. Відповідь оформіть у вигляді таблиці співставлення.

Завдання № 3. Письмово викладіть ситуацію при доставленні правоохоронцем затриманої особи до підрозділу НП. Відповідь оформіть у вигляді схеми.

Завдання № 4. Складіть схему дій після доставлення особи транспортним засобом до підрозділу НП.

МОДУЛЬ 4.

Тема 6. Загальні аспекти психологічної підготовки працівників правоохоронних органів

Мета: засвоїти психологічні особливості дій працівників правоохоронних органів при виконанні службових обов'язків; розглянути психологічні основи підготовки працівників правоохоронних органів до використання, застосування вогнепальної зброї, оволодіти розумінням професійно важливих якостей працівників правоохоронних органів, розглянути питання професійної деформації працівників правоохоронних органів.

План:

1. Психологічні особливості дій працівників правоохоронних органів при виконанні службових обов'язків.
2. Психологічні основи підготовки працівників правоохоронних органів до використання, застосування вогнепальної зброї в екстремальних умовах.
3. Професійно важливі якості працівників правоохоронних органів.
4. Професійна деформація працівників правоохоронних органів та шляхи її подолання.

Терміни та поняття: засади психологічної підготовки працівників; оцінка ситуації; страх, жах, паніка; психологічна підготовка стрілка; характеристики стрілянини; аутогенне тренування; психологічні якості та вміння; професійна деформація; службове та позаслужбове середовище.

1. Успішне виконання завдань, що стоять перед Національною поліцією, можливе лише за умов формування у персоналу нової психології та високого професійного рівня. Загальновідомо, що успіх будь-якої справи значною мірою залежить від людей, які її виконують. Від їхньої фахової, фізичної та психологічної підготовки, мотивації до служби та додержання законності в роботі, відданості справі та розуміння своєї ролі й місця в колективних діях, рівня особистої дисциплінованості тощо.

Невід'ємною складовою спеціальної фізичної підготовки працівників Національної поліції є вміння ведення двобою не лише у тренувальних чи спортивно-змагальних умовах, але й в умовах реальної дійсності, коли супротивником є реальний правопорушник фізичні можливості якого не відомі, який докладає всіх зусиль щоб уникнути затримання тощо.

Очевидно, що досягнення належного рівня спеціальної фізичної підготовленості поліцейського без відповідної психологічної підготовки, без формування необхідного для реального бою емоційно-вольового стану є неможливим.

На працівника Національної поліції під час виконання оперативно-службового завдання в момент бойової сутички із правопорушником впливає низка факторів:

- з одного боку, усвідомлення обов'язку; наказ начальника (командира) тощо;
- з іншого, інстинкт самозбереження;
- інші перешкоди, що можуть виникати в процесі (перевага правопорушника у вазі, зрості тощо).

Усі зазначені фактори загалом і кожний окремо будуть викликати суперечливі почуття та дії. У сутичках поліцейського з правопорушником у реальних умовах висока емоційно-психічна напруга двобою, загострена постійно присутніми факторами ризику та погрози з боку супротивника, може сприяти утворенню потужного комплексу індивідуальних і групових гальмівних психологічних механізмів та бар'єрів.

Водночас готовність до успішних дій у рукопашному бою в реальній бойовій обстановці визначає прагнення зблизитися зі супротивником (злочинцем), нейтралізувати

його, відчувши свою перевагу й упевненість у перемозі. У небезпечних обставинах під час застосування прийомів і засобів впливу поліцейському необхідно насамперед оцінити обстановку і прагнути до прийняття правильного рішення, тобто вміти керувати своєю поведінкою.

Оцінка ситуації та прийняття того чи іншого рішення – це не просто мислення, це складна психічна діяльність, що визначається спрямованістю особистості, здібностями, її характером, силою волі, знаннями, почуттями, мисленням, навченістю тощо.

З посиленням небезпеки ситуацій громадська (соціальна) обумовленість поведінки буде переключатися на його особистий досвід, і може наступити момент, коли поведінка стане майже не керованою. Ця тенденція виявляється сильніше тоді, коли умовно-рефлекторні зв'язки сформовані в умовах, які не подібні до умов оперативно-службової діяльності поліцейського.

Небезпечна ситуація бою здатна активізувати у поліцейського інстинкт самозбереження, захисну потребу. Насамперед це відображається у переляку (особливо, якщо напад суперника відбувся раптово), який уповільнює соціальні реакції поведінки, викликає схильність до невмотивованих малоцільних дій або заціпеніння, що в умовах сутички поліцейським може вартувати життя. Переляк залежно від подальшого розвитку небезпечної ситуації іноді переходить у страх, жах або паніку.

Страх – тривожний стан, що характеризується відчуттям розгубленості, зниженням стійкості психічних процесів, падінням критичності мислення.

Жах – найбільш сильна біологічна реакція психіки на ситуацію небезпеки, внаслідок якої відбувається придушення свідомого мислення згідно з механізмом різко вираженої негативної індукції від будь-якого емоційно забарвленого вогнища збудження.

Паніка – це тимчасовий стан гіпертрофованого страху, що зумовлює некеровану поведінку людей, іноді з повною втратою самовладання, нездатністю реагувати на заклики до свідомості, почуття обов'язку та гідності.

В основі паніки є почуття безпорадності перед реальною або уявленою небезпекою, прагнення будь-яким шляхом уникнути її та не боротися з нею. Психофізіологічний механізм паніки полягає в індукційному гальмуванні великих ділянок кори головного мозку, що зумовлює зниження активної свідомості. У результаті – неадекватність мислення і сприйняття, гіперболізація небезпеки («страх має великі очі»).

Виникнення у поліцейського страху, жаху, паніки залежить від особистого і соціального досвіду. Ці форми реакції на небезпеку негативно позначаються під час сутичок зі злочинцем у реальних умовах. Внутрішня напруга у емоційно-нестійких працівників (частіше у молодших) може також переходити у стан напруги як тимчасового зниження стійкості психічних і психомоторних процесів, фізіологічним механізмом в якій є або пасивно-охоронний рефлекс або неадекватні (гіпобулічні) реакції.

Напруга виявляється: у скруті пози; у певній міміці або необґрунтовано різких і некоординованих рухах, у недоцільних щодо обставин дій, іноді реверсивних («дії навпаки»), в психічних порушеннях (звуження об'єму уваги, скрутість його розподілу і переключення, забуття прийомів та дій, у явній помилковій оцінці ситуації, повільному прийнятті рішень практично до повного заціпеніння та ін.). У стані напруги виявляється нездатність володіти своїми емоціями, що негативно відображається на діях правоохоронця в сутичці з правопорушником.

В умовах правильно організованого виховання, психологічної підготовки до застосування прийомів спеціальної фізичної підготовки в реальних умовах у поліцейського формується безстрашність. Страх і безстрашність мають однакову природу розвитку. Спочатку може виникати психічний стан тривоги, страху, але в міру їхнього повторення, проведення психологічної підготовки, адаптації до психогенних факторів, розвивається безстрашність, яка перетворюється у психічні властивості особистості. Створюючи у процесі підготовки до тактики самозахисту небезпечні ситуації, потрібно вчити поліцейського виходити переможцем у сутичці з труднощами, формувати впевненість у перемозі.

Розвиток психіки людини – це процес формування особистості (її спрямованості, характеру, мислення, вольових виявів тощо).

Виходячи з указанного, можна зробити висновок, що високий рівень розвитку психіки та навченості поліцейського, що опинився у небезпечній ситуації, забезпечує йому більш адекватну поведінку і дію, дає можливість перемогти у сутичці та затримати правопорушника. Низький рівень, обумовлює гальмування або неадекватну поведінку у небезпечній ситуації. Ознаками високого рівня психологічної підготовки поліцейського до застосування прийомів тактики самозахисту є: глибока переконаність у своїй правоті, сильна воля, висока майстерність, віра у перемогу і прагнення до її досягнення.

При плануванні та проведенні занять у системі професійної підготовки особливу увагу слід приділяти моделюванню та відпрацюванню алгоритмів дій працівників поліції в екстремальних умовах. Водночас слід відпрацьовувати тактику дій при виникненні конкретної кризової ситуації (затримання правопорушників в обмеженому просторі (коридор, під'їзд, ліфт, підвал, стріха, у громадському транспорті тощо), а також вдосконалювати навички дій поліцейських із використанням спецзасобів. Спілкування являється одним із найголовніших засобів досягнення цілей. Чим ефективніше ми спілкуємося, тим більшого успіху здатні досягти у своїй професійній діяльності.

2. Розглянувши основні питання навчання стрілянини зі службової зброї, варто акцентувати увагу на такому важливому моменті навчання, як психологічна підготовка стрілка.

Стрілянина з пістолета для більшості з нас - далеко не часте і повсякденне явище, з яким ми зіштовхуємося в повсякденному житті. Стрілянина з пістолета асоціюється в тих, кого навчають, з почуттям остраху, тривоги і страху, що часом домінують у роботі центральної нервової системи. Ці почуття загальмовують усю її функціональну діяльність і викликають стан надмірної напруженості психіки і всіх систем організму стрілка.

Характерними ознаками такого стану є:

підвищення частоти пульсу, пітливість долонь і хекання;

розкоординація рухів і, як наслідок, утрата стійкості і рівноваги при приготуванні;

збільшення тремору рук і коливань зброї;

погіршення зорового сприйняття ("димка"), а також уповільнення прискорення рухової реакції чи реакції на об'єкт, що рухається.

Усі ці фізичні і психологічні зміни в сукупності і створюють негативний вплив, що украй негативно впливає на техніку стрілянини. Гальмується формування рухових навичок що призводить до наступних змін у техніці стрілянини:

значно збільшується час прицілювання;

змінюється характер впливу на спусковий гачок (затримка пострілу чи ривок);

порушуються тимчасові характеристики стрілянини (темп стрілянини та її ритм);

при стрілянині по цілях, що з'являються, змінюються сповільнюються чи прискорюються) швидкість підйому зброї, знижується точність підйому руки зі зброєю і переносом її на ціль.

Взаємозв'язок між змінами в техніці стрілянини і психологічним станом стрілка залежить від індивідуальних особливостей організму того, кого навчають, від рівня його підготовленості, а також від інших умов, у яких знаходиться стрілець.

Таким чином, психологічні особливості навчання стрілянині укладаються в наступному:

формуванні й удосконалюванні в стрільців спонукальної вольової функції - вибору цілі та її поразка за короткий проміжок часу;

виробленню в стрільця здатності переборювати хвилювання як на вогневому рубежі в тирі, так і при застосуванні зброї в реальних умовах;

вихованні адаптації до звуку пострілу;

тренування з метою виключення прояву негативних індивідуальних реакцій (тунельне бачення, відказ моторних реакцій, часткова глухота і т.ін.).

У процесі психологічної підготовки стрілка, в останнього повинні закріпитися наступні якості:

уміння впливати на себе, брати себе в руки і відключатися від різних сторонніх чинників, що заважають здійсненню влучного пострілу;

здатність концентрувати свою увагу, зосереджуючись на головному в стрілянині - стійкій поразці цілі;

впевненість у своїх силах, сміливість і рішучість, спритність і ініціатива;

стійкість центральної нервової системи до впливу несприятливих чинників;

здатність використання аутогенного і ідеомоторного тренування.

Необхідно особливо виділити таку важливу (не тільки для стрільця) якість, як наполегливість, що відіграє вирішальну роль у досягненні бажаного результату. Наполегливість заснована на самовихованні, що дозволяє керувати своїм поведінням і психічним станом, пізнати самого себе, визначивши сильні і слабкі сторони свого характеру.

Психологічна підготовка стрільця - це процес, спрямований на створення його оптимального психологічного стану і формування постійної внутрішньої готовності, що сприяє реалізації найбільш досконалої техніки стрілянини в умовах стресових ситуацій.

Важливими складовими частинами психологічної підготовки стрілка є *ідеомоторне й аутогенне тренування*.

Ідеомоторне тренування являє собою уявне відтворення раніше вивчених прийомів і дій. Воно спрямоване на закріплення рухових навичок і підтримку в стрільця стану постійної готовності до виконання вправи.

Застосування в ході навчання ідеомоторного тренування дозволяє стрілкам виробити здатність чіткого уявлення у своїй свідомості окремих елементів техніки стрілянини, тонко аналізувати виникаючі при цьому м'язово-рухові, зорові й інші відчуття, виробити увагу і швидкість реакції.

Ідеомоторне настроювання сприяє приведенню в готовність усього психофізичного апарата стрілка (спеціальних відчуттів, сприйнятті і необхідному м'язовому тонусі) і створює оптимальний стан нервових структур, відповідальних за реалізацію цілеспрямованих рухових навичок.

Інша особливість ідеомоторного тренування укладається в тім, що вона конкретизує увагу стрільця на правильності виконання прийомів стрілянини й у якомусь ступені відволікає від результативного моменту стрілянини.

Сам процес ідеомоторного тренування укладається в тім, що стрілець, залишаючись у пасивно - розслабленій позі, зосереджує свою увагу тільки на моментах, безпосередньо пов'язаних з виконанням пострілу. Причому послідовність виконання пострілу в його діях цілком зберігається.

Можна порекомендувати наступний порядок дій при здійсненні прицільного пострілу, що стрілець має у думці повторювати в процесі ідеомоторного тренування:

1. Встати обличчям до мішені і прийняти правильне приготування для стрілянини. Витягти пістолет з кобури і перевірити правильність хвата його рукоятки.

2. По команді "Заряджай!" зарядити пістолет. Докласти про готовність до стрілянини. При цьому пістолет утримується в руці під кутом приблизно 60 градусів до обрію.

3. По команді "Вогонь!" розігнути праву руку, покласти першу фалангу вказівного пальця на спусковий гачок, зберігаючи деякий зазор між пальцем і рукояткою зброї. Проконтролювати тонус м'язів, що утримують пістолет.

4. Навівши пістолет у ціль, сполучити рівну мушку з районом прицілювання і, не чекаючи їхнього стійкого положення, почати затримку подиху на фазі видиху й обробку спуска.

5. Домагаючись постійної погодженості обробки спуска курка з прицілюванням, всю увагу зосереджувати на утриманні рівної мушки. Контролюючи цей параметр, плавно натискати на спусковий гачок доти, поки не відбудеться постріл.

6. Після пострілу знову навести зброю в район прицілювання, і утримуючи рівну мушку 2-3 секунд, провести аналіз результату пострілу.

7. Під час паузи перевірити хват рукоятки пістолета і при необхідності скорегувати його.

8. Продовжити виконання вправи, послідовно виконуючи пункти 4-7.

Стрілець, що володіє прийомами ідеомоторики і щодня присвячує їй кілька хвилин, має можливість у будь-якій обстановці підтримувати на належному рівні і постійно удосконалювати свою техніку стрілянини.

Прийоми ідеомоторного тренування можна з успіхом використовувати як відмінний психопрофілактичний засіб.

Крім того, ідеомоторне тренування є гарною базою для швидкого освоєння ще більш сильного психопрофілактичного засобу - аутогенного тренування.

Аутогенне тренування – багаторазове повторення спеціальних словесних вправ, спрямованих на оволодіння методикою самонавіяння з метою запобігання надмірної нервово-психологічної напруги і підтримки відмінної спортивної форми.

Основний принцип аутогенного тренування - навчити людину фіксувати свою увагу на конкретних суб'єктивних (головним чином фізичних) відчуттях у точній відповідності з власними уявними словесними формулами. Коли на тлі аутогенного розслаблення застосовується ідеомоторна надбудова, її дієвість особливо збільшується.

У корі головного мозку підсилюються процеси загальмування і її клітини стають особливо чутливими до впливу зовнішніх і внутрішніх стимулів. Тому попереднє осмислювання процесу виконання пострілу дозволяє стрільцю підготувати свою нервову систему до майбутнього виконання вправи що найкраще.

Стрілець також повинний бути психологічно постійно готовий до упевнених дій у випадку виникнення критичної ситуації, що передбачає застосування службової зброї. Знаходячись в екстремальній ситуації, стрілець у першу чергу повинний навчитися оперативно оцінювати обстановку і приймати найбільш правильне рішення. Крім того, йому необхідно постійно контролювати обстановку, передбачаючи її можливі зміни, а також керувати своїм поведінням.

Правильна, об'єктивна оцінка обстановки при веденні перестрілки і прийняття того чи іншого рішення – це не просте мислення, а складна психологічна діяльність, багато в чому залежна від особистості стрільця, його характеру, навченості володінню зброєю і т.д.

В екстремальній обстановці на стрільця, як правило, впливають декілька факторів одночасно. Їх необхідно розглядати як єдиний вплив, оскільки вони взаємозалежні і доповнюють один одного.

Перестрілка, як правило, активізує інстинкт самозбереження і захисну реакцію і приводить стрілку в стан осмислених розумних дій. Якщо ж він фізично і психологічно не готовий до цього, то можуть мати місце індивідуальні негативні реакції.

Поведіння стрільця в небезпечній ситуації визначається не тільки проявом негативних реакцій на тлі переляку чи страху. На відміну від новачків, почуття небезпеки в найбільш підготовлених стрільців викликає бойове збудження, пов'язане з активною свідомою діяльністю. Бойове збудження породжує безстрашність, що надалі перетворюється в психологічну властивість особистості. Тому, в процесі підготовки стрільців необхідно створювати такі ситуації, що сприяли б формуванню в тих, кого навчають, сміливості, рішучості і впевненості у своїх силах.

Отже, високий рівень психологічної підготовки стрільця забезпечує йому більш адекватне поведіння при веденні перестрілки і створює передумови для успішної поразки супротивника. Основний принцип аутогенного тренування - навчити людину фіксувати свою увагу на конкретних суб'єктивних (головним чином фізичних) відчуттях у точній відповідності з власними уявними словесними формулами.

3. Таким чином, для найбільш ефективного забезпечення функціональних напрямків правоохоронець повинен мати такі психологічні якості та вміння:

1) *інтелектуальні якості* — гнучкість, кмітливість, професійна спостережливість, проникливість, прогностичність, дедукція, допитливість, креативність, рефлексивність, компетентність, поміркованість, розсудливість, інтелектуальна ініціативність;

2) *комунікативні якості та вміння* – здатність установлювати психологічний контакт; корегувати й управляти процесом взаємодії; протистояти стереотипам сприйняття, бар'єрам спілкування; налагоджувати зворотній зв'язок; правомірно отримувати інформацію, що необхідна для правоохоронної діяльності; установлювати контакти з різними категоріями осіб; налаштовуватися на різні форми спілкування залежно від індивідуально-психологічних особливостей об'єктів правоохоронної діяльності; «слухати та чути»; коротко, чітко й ясно говорити по суті справи; викликати довіру; вміння вести бесіду, суперечку, діалог, аргументувати, доводити свою точку зору; відстоювати свою точку зору, вміння давати чіткі, ясні формулювання при стислому викладі думки (при звітах і постановки питання) і здатність викликати прихильність до себе людей, викликати у них довіру; вміння дохідливо довести до слухача свої думки і наміри; вміння зв'язано і логічно викладати свої думки в розгорнутій формі (доповідь, звіт, виступ); вміння вести ділову бесіду, переговори; здатність до вирішення проблем (своїх і чужих) і вміння вибирати при спостереженні дані (інформацію), необхідні для вирішення поставленого завдання; здатність швидко знайти потрібний тон, доцільну форму спілкування залежно від психологічного стану та індивідуальних особливостей співрозмовника;

3) *перцептивні* – здатність проникати у внутрішній світ об'єктів правоохоронної діяльності, відчувати й розуміти їх психічні стани; адекватно інтерпретувати їх поведінку;

4) *моральні якості* – дисциплінованість, відповідальність, добросовісність, пунктуальність, чесність, надійність, професійна етика, розвинута правосвідомість;

5) *емоційно-вольові* – високий рівень розвитку волі, самоконтроль і самовладання в різних ситуаціях, емоційна врівноваженість, терпимість і толерантність до провокуючих стимулів; наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, сміливість; схильність до виправданого ризику; адекватність реагування в складних умовах правоохоронної діяльності; орієнтація на завершеність дій; внутрішня організованість; незалежність від обставин; послідовність у досягненні мети;

6) *лідерські якості* – авторитетність, самостійність; діловитість, підприємливість, готовність брати на себе відповідальність і приймати нестандартні рішення, потреба в досягненнях та успіху, орієнтованість на завдання, ініціативність, активність при досягненні результатів тощо;

7) *діагностичні* – здатність визначати характерологічні особливості й поведінкові прояви підлеглих і об'єктів правоохоронної діяльності, здійснювати візуальну психодіагностику неправдивих свідчень;

8) *мотивація* – бажання боротися зі злом, *прагнення до:* верховенства права, захисту прав і свобод громадян, соціальної справедливості; правомірного вирішення складних правоохоронних завдань, покращення престижу міліцейських професій, просування по службі, професійної самореалізації; *потреба* в досягненні успіху, особистісно-професійних досягненнях; професійна *установка* на правомірну діяльність і досягнення результату в правоохоронній діяльності тощо.

Слід відмітити, що значно ускладнює психологічну придатність до правоохоронної діяльності працівників такі показники як - індивідуалізм; соціальна відчуженість; тривожність; надмірна тяга до домінування і наполеглива тенденція до лідерства; низький рівень мотиву досягнення мети діяльності; недоліки в вольовій сфері та зниження вольових зусиль; наявність психотичних рис особистості тощо.

4. Діяльність системи правоохоронних органів здійснюється здебільшого в галузі суспільних відносин системи «людина - людина». Тому вирішення службових завдань невідривно пов'язане з вирішенням людських проблем, поведінкою людей, їх суспільними

й загальнолюдськими цінностями, індивідуальними особливостями, спрямованістю, почуттями, пристрастями, потребами тощо.

Крім того, службова діяльність працівників правоохоронного органу проходить, як правило, у складних конфліктних умовах, при високому напруженні, надмірних нервових і психічних навантаженнях. Усе це та інше впливає на працівника й відбивається на його особистісному, соціальному й професійному житті.

Професійна деформація – це кількісні й якісні зміни індивідуально-психологічних якостей особистості під впливом виконання професійних функцій. Вона може відрізнятись своєю спрямованістю, мати позитивний або негативний характер.

Позитивний характер проявляється в: досвіді, навичках і вміннях, інтересах і потребах, сумлінному ставленні до праці, дисциплінованості й інших позитивних рисах характеру. Негативний характер проявляється в негативних установках, деформації певних якостей, загальному огрубінні особистості, черствості, агресивності тощо.

Професійна деформація особистості може мати епізодичний або стійкий, поверхневий або глобальний характер. Вона може проявлятися в професійному жаргоні, у поведінці, соціальній взаємодії, і навіть в її фізичному вигляді.

Серед основних психологічних детермінант професійної деформацій працівника правоохоронного органу є безпосередньо сама професійна діяльність, а також *фактори*, пов'язані зі:

1) *змістом, організацією, умовами службової діяльності та окремими оперативно-службовими завданнями:*

- особливості організації професійної діяльності;
- фізичні й психологічні перевантаження;
- професійна корпоративність і професійна ізоляція;
- наявність владних повноважень і рівень контролю за правомірністю їх застосування;
- стан соціально-правового захисту;
- низька довіра громадян до правоохоронців;

2) *безпосереднім соціальним оточенням працівників (службове та позаслужбове середовище):*

- некомпетентність безпосереднього керівництва (ригідність, упередженість, грубість та ін.);
- несприятливий соціально-психологічний клімат у службовому колективі, де працює працівник;
- неконструктивна, недоброзичлива, непринципова колективна думка в службовому колективі;
- вплив негативних тенденцій з боку кримінальних елементів;

3) *суб'єктивного характеру, які пов'язані з індивідуально-психологічними, особистісними характеристиками персоналу, зокрема, це:*

- недостатня морально-вольова надійність (нездатність дотримуватися офіційних вимог діяльності в умовах психологічного впливу з боку осіб, зацікавлених в її порушенні);
- низька психологічна стійкість і витривалість (неспроможність зберігати чи підвищувати працездатність у психологічно несприятливих ситуаціях службової діяльності);
- недостатня соціально-психологічна культура й підготовленість;
- неадекватна професійна мотивація (розчарування, зневіра, байдужість, втрата професійної перспективи та ін.);
- жорсткі, упереджені професійні стереотипи й установки;
- схильність до неконтрольованого вживання алкоголю й зловживання ним;
- нездатність переключитися на інші види діяльності;
- неефективне проведення дозвілля;

- вплив вікової динаміки;
- переживання індивідом кризи професійного становлення;
- службова необхідність ідентифікувати себе з патологічним внутрішнім світом інших людей для їх кращого розуміння тощо.

Зрозуміло, що професійна деформація несе певні негативні наслідки, які стосуються не тільки особистості, а й її соціального оточення та професійної діяльності.

Отже, наслідками професійної деформації є у:

1) *соціальній сфері:*

- формування негативного іміджу працівника;
- негативна громадська думка про діяльність персоналу правоохоронного органу;
- упереджено-негативне ставлення до громадян;
- соціальна відчуженість і закритість;

2) *професійно-службовій сфері:*

- зниження ефективності виконання службової діяльності;
- порушення службової дисципліни й законності;
- прояви девіантної поведінки на службі та поза нею;
- затримка професійного розвитку;
- позастатутні стосунки.

3) *в особистій сфері:*

- професійна заангажованість та передчасне «зношування» (вигорання) особистості працівника;

- відсутність бажання професійного росту й навчання;
- погіршення психічного здоров'я працівника;
- незадоволеність собою й оточенням;
- перенесення службових проблем на особисте життя;
- невміння ефективно планувати свій час;
- зупинений особистісний розвиток;
- загострення рис акцентуації характеру, що переходять у надякості;
- старіння й зниження рівня інтелекту.

Зазначені головні деформаційні зміни в працівника правоохоронного органу постають і розвиваються за двома *принципами*: аналітичної незалежності і позитивного зворотного зв'язку.

В одному випадку окремі деформаційні зміни можуть не співпадати за часом виникнення й темпами розвитку. У другому ж одна зміна виступає сприятливою умовою для іншої зміни, яка, у свою чергу, є підсилюючою обставиною для першої.

Існує *три рівня деформації*: початковий, середній, глибинний. При цьому деформація може відбуватися по всіх або окремих указаних показниках на різних рівнях.

Початковий рівень характеризується незначними, зовні малопомітними, переважно кількісними змінами особистості. Ці зміни іноді виявляються лише щодо об'єкта діяльності (перший та другий із зазначених виявів). Працівник оволодіває професією, формуючи власний стиль виконання, але не підпадає під фатальну залежність від неї. Активне нагромадження особистого досвіду поєднується із запозиченням надбань колег.

Середній рівень професійної деформації показовий суттєвими кількісно-якісними змінами. Вони постійно відбиваються в першому й другому виявах і ситуативно – в інших трьох виявах. Акцентуйовані професійні риси гіпертрофуються, інші – зупиняються в розвитку або починають атрофуватися. Завершується формування необхідного і здебільшого достатнього для діяльності досвіду. Характерними й найбільш помітними є зміни в образі «Я»: підвищується самооцінка, з'являється самовпевненість, ставлення до соціального контролю й нагляду як до такого, що заважає й є некомпетентним.

На глибинному рівні деформаційні зміни уражують усю структуру особи, яка потрапляє в цілковиту залежність від професійної сфери. Вони не випадково виражаються в усіх п'яти виявах. Працівник починає оцінювати себе як неперевершеного професіонала.

Професійні риси перетворюються на свою протилежність, зникають внутрішні бар'єри до суб'єктивного тлумачення правослухняної поведінки, перенесення стилю службової діяльності на позаслужбові сфери.

Професійна деформація загалом негативно позначається на діяльності при забезпеченні прав громадян, створенні сприятливих умов для їх реалізації. Так на середньому рівні деформованості відбуваються зриви діяльності. Як правило вони пояснюються працівником як випадковість, невдача, несприятливий збіг обставин.

Для запобігання явищу професійної деформації працівникові правоохоронного органу необхідно усвідомити, що з ним відбуваються негативні зміни та почати активно їм протидіяти, а саме:

- поміняти сферу діяльності;
- урізноманітнити інтереси в позаслужбовий час;
- розширювати коло спілкування;
- цікавитися соціальним і культурним життям;
- займатися спортом;
- переносити свої позитивні емоції й цінності на оточуючих;
- мати хобі;
- знаходити час для повноцінного відпочинку;
- мати навички ефективно протидії негативним впливам;
- знати механізми відновлення позитивних психоемоційних станів;
- зберігати фізичне і психічне здоров'я;
- бути впевненим у собі, у своїх силах і можливостях тощо.

Явище професійної деформації характерне практично для всіх професій; його ознаки включають загальні й специфічні особливості; рівень професійної деформації залежить від тривалості службової діяльності, її особливостей та індивідуальних характеристик людини; даному явищу можливо запобігти за умови проведення ефективних заходів, спрямованих на профілактику професійної деформації й «вигорання» працівників, реабілітаційну роботу й психологічну підтримку і, звичайно, бажання і роботи над собою самої людини.

Усе це визначає важливість і необхідність цілеспрямованого формування професійно-психологічної готовності працівників до правоохоронної діяльності в різних складних конфліктних і екстремальних ситуаціях.

Контрольні питання:

1. Під час сутички із правопорушником, які фактори впливають на працівника Національної поліції?
2. Від чого залежить оцінка ситуації та прийняття того чи іншого рішення?
3. У які психологічні стани може перерости переляк?
4. Унаслідок чого виявляється безстрашність?
5. Якими біологічними реакціями характеризується психологічний стан «жах»?
6. Що є основою ефективно комунікації? Дайте визначення поняття «професійна деформація».
7. Назвіть систему основних показників професійної деформації.

8. Назвіть причини виникнення професійної деформації.

Практичні завдання:

Завдання № 1. На основі вивчення спеціальної юридичної літератури (не менше семи джерел різних авторів) дослідіть та дайте характеристику поняттю «страх». Відповідь оформіть у вигляді таблиці-порівняння.

Завдання № 2. У чому полягає психофізіологічний механізм паніки? Охарактеризуйте ситуацію письмово.

Завдання № 3. Письмово викладіть ознаки високого рівня психологічної підготовки поліцейського при доставленні правоохоронцем затриманої особи до підрозділу НП. Відповідь оформіть у вигляді схеми.

Завдання № 4. Опишіть рівні професійної деформації. Складіть схему.

Завдання № 5. Які фактори впливають на виникнення явища професійної деформації? Відповідь оформіть у вигляді презентації.

ДОДАТОК

ОСНОВИ ТЕХНІКИ РУКОПАШНОГО БОЮ

Страховка та самостраховка. Групування

Вихідне положення (в. п.) - упор присівши. На рахунок «раз» (1) - голову притиснути до грудей, руками обхопити коліна, зігнутися. На рахунок «два» (2) виконати переكات на спину. На рахунок «три» (3) - похитування вперед-назад, ліворуч - праворуч. На рахунок «чотири» (4) - В. п.

Характерні помилки: 1. Голова, коліна не притиснуті до грудей. 2. ноги, спина не зігнуті.

Перекид вперед

В. п. - упор присівши. 1 - підборіддя притиснути до грудей, відштовхнутися ногами, зробити перекид через спину вперед, захопити руками гомілки ніг (угруповання). 2 - В. п.

Характерні помилки: 1. Голова не притиснута до грудей. 2. Спина не зігнута. 3. Відсутнє захоплення руками гомілок ніг.

Перекид назад

В. п. - упор присівши. 1 - підборіддя притиснути до грудей, відштовхнутися руками, захопити руками гомілки ніг, зробити перекид через спину назад, упираючись долонями об килим. 2 - В. п.

Характерні помилки: 1. Голова не притиснута до грудей. 2. Слабо відштовхуються руками. 3. Руки не захоплюють гомілки ніг. 4. Відсутня опора руками об килим у момент торкання головою килима.

Падіння на бік

В. п. — лежачи на спині, 1 — повернутись на лівий бік положення групування, ліва лопатка не торкається килима; ліва рука - пряма, долонею вниз, за 10 см від лівого коліна; права рука зігнута у лікті, захищає обличчя; права нога стоїть на килимі перед лівою гомілкою; голова притиснута до правого плеча. 2 - повернути на правий бік (виконується аналогічно). 3 - повернутися в В. п.

Характерні помилки: 1. Не зберігається положення угруповання. 2. Голова вдаряється об килим. 3. Рука, що стосується килима, зігнута в лікті. 4. Коліно вдаряється об коліно.

Падіння на спину

В. п. - сидячи, руки вперед. - 1 перекид на спину в положенні угруповання, голова притиснута до грудей, ноги зігнуті, коліна розведені в сторони, руки прямі, долонями вниз, під кутом 45° до тулуба. У момент перекиду вдарити руками по килиму. 2 – зберегти положення. Тулуб торкається килима лише лопатками та руками. 3 - повернутися у В. п.

Характерні помилки: 1. Голова не притиснута до грудей. 2. Руки зігнуті в ліктях і сильно розведені убік. 3. Не зберігається положення угруповання, коліна не розведені убік. 4. Поперек торкається килима.

Падіння вперед

В. п. - стройова стійка (стоячи на колінах). 1 - нахилитися вперед і впасти на груди, амортизуючи руками. 2 - повернутися в В. п.

Характерні помилки: 1. Руки не згинаються у ліктях. 2. Тіло розслаблене, голова опущена вперед.

Основні положення рукопашного бою

Приготування до бою.

Виконується зі зброєю (автомат, пістолет, ніж, мала лопата), підручними засобами та без них.

Стійка: висока, середня, низька, фронтальна та бойова (лівостороння, правостороння). Найчастіше застосовується висока стійка.

Фронтальна стійка: ноги напівзігнуті на ширині плечей, тулуб вертикально, руки напівзігнуті, пальці стиснуті в кулаки, кулаки знаходяться спереду нижче пояса, голова тримається прямо, погляд спрямований в очі партнеру.

Характерні помилки: 1. Тіло (тулуб, ягідниці), руки, ноги розслаблені. 2. Ноги не зігнуті в колінах. 3. Відсутність бойового настрою.

Бойова лівостороння (правостороння) стійка: ліва (права) нога попереду, ноги напівзігнуті на ширині плечей, тулуб вертикально, руки зігнуті, пальці стиснуті в кулаки, лівий (правий) кулак спереду на рівні підборіддя, правий (лівий) кулак знаходиться спереду рівні верхньої частини живота, голова тримається прямо, погляд прямо в очі партнеру.

Характерні помилки: 1. Тіло (тулуб, сідниці), руки, ноги, розслаблені. 2. Ноги не зігнуті у колінах, розставлені дуже широко або вузько. 3. Руки опущені. 4. Відсутність стійкості, бойового настрою.

Пересування виконується з прийняття зручного становища (збереження стійкості, рівноваги) для нападу, захисту та інших тактико-технічних дій.

Пересування здійснюються з будь-яких положень кроком (кроком з випадом), стрибком та бігом.

Захоплення (захват) здійснюються до виконання кидків, задушливих, больових прийомів, обеззброєнь та інших тактико-технічних процесів. Застосовуються: пензлем руки, згибом ліктя, під плечем (між плечем і тулубом) та обома руками зі з'єднанням кистей (обхват); виконуються не лише за тіло, а й за одяг, зброю супротивника.

Прийоми нападу та захисту без зброї

Больові прийоми, здавлювання, обшук, конвоювання

Больовий прийом - захоплення руки або ноги супротивника, який дозволяє провести дію: перегинання, обертання в суглобі, утиск сухожилів або м'язів і змушує супротивника визнати себе переможеним.

Задушливий прийом - здавлювання сонних артерій, тулуба відворотами одягу, передпліччям, плечем і передпліччям, відворотом і гомілкою, у результаті противник визнає себе переможеним.

Обшук – виявлення та вилучення зброї, небезпечних предметів та інших компрометуючих матеріалів під загрозою зброї або впливом больового прийому.

Конвоювання - супровід супротивника під загрозою зброї або впливом больового прийому.

Больові прийоми

Загин руки за спину при підході спереду

В. п. - обидва у фронтальній стойці. 1 - з кроком лівої вліво-вперед пропустити ліву руку між передпліччям і стегном противника, а правою захопити одяг (лікоть) на правій руці. 2 - виконати відволікаючий удар ногою в пах, сильним ривком правою рукою на себе - вниз - завести руку супротивника за спину. 3 - зігнувши руку противника, закласти передпліччя в ліктьовий згин своєї руки, а правою рукою захопити волосся, шию або одяг на лівому плечі супротивника.

Загин руки за спину при підході ззаду

В. п. - обидва у фронтальній стійці. Співробітник стоїть за супротивником. 1 - з кроком вперед-вправо захопити правою рукою кисть однойменної руки супротивника. 2 - відводячи її убік-назад, лівою рукою штовхнути в ліктьовий суглоб і закласти передпліччя противника в ліктьовий згин лівої руки. 3 - із кроком лівою, захопити правою рукою волосся, шию або одяг на лівому плечі супротивника.

Характерні помилки: 1. Відсутнє виведення з рівноваги. 2. Не виконано захоплення ліктя. 3. Лікоть противника не впирається у бік співробітника. 4. Співробітник стоїть за противником. 5. Противник не відчуває больового впливу.

Важіль руки всередину

В. п. - обидва у фронтальній стійці. 1 - з кроком лівою вперед захопити кисть правої руки супротивника правою рукою зверху. 2 - завдати удару ногою в пах, відставляючи праву ногу назад і повертаючись праворуч, одночасно виконати лівою рукою захоплення за зап'ястя і потягнути руку противника на себе, викручуючи її всередину. 3 - підвести плече супротивника під своє ліве плече, виконати важіль руки всередину і за необхідності дотиск кисті.

Характерні помилки: 1. Опорна нога не зігнута в коліні і стоїть перед супротивником, інша нога зігнута. 2. Захоплена рука зігнута в ліктьовому суглобі і притиснута до стегна співробітника. 3. Противник не виведений з рівноваги, відсутня больова дія.

Важіль руки назовні

В. п. - обидва у фронтальній стійці. 1 - з кроком лівою вперед захопити кисть правої руки партнера двома руками (великі пальці на тильній стороні долоні біля основи мізинця). 2 - нанести удар ногою в пах, відставляючи ліву ногу вліво-назад, викручуючи кисть, потягнути її до лівої стопи і кинути супротивника. 3 - коліном правої ноги зафіксувати лікоть противника і зробити дотиск кисті.

Характерні помилки: 1. Рука захоплена не за кисть, а за передпліччя. 2. Після падіння супротивника не виконано фіксацію ліктя ногою. 3. Відсутність больового впливу.

Вузол руки нагору

В. п. - обидва у фронтальній стійці. 1 - з кроком лівою вперед-вліво захопити правою рукою за зап'ястя правої руки супротивника зверху. 2 - завдати удару ногою в пах, піднімаючи руку противника вгору, лівим передпліччям вдарити в ліктьовий згин і захопити своє праве передпліччя. 3 - кинути супротивника (задня підніжка) утримуючи на больовому прийомі.

Характерні помилки: 1. Лікті співробітника розведені убік. 2. Лікоть супротивника не притиснутий до грудей співробітника. 3. Відсутність больового впливу.

Важіль руки через передпліччя

В. п. - обидва у фронтальній стійці. 1 - з кроком лівою вперед-вліво захопити правою рукою кисть однойменної руки супротивника зсередини. 2 - потягнути руку на себе, лівою рукою завдати удару в голову, повернувшись до противника лівим боком, перенести свою ліву руку через його праву і, виконавши захоплення одягу у себе на грудях, підвести передпліччя лівої руки під його ліктьовий згин.

Характерні помилки: 1. Співробітник не виконав глибокого захоплення руки зсередини. 2. Немає захоплення рукою одягу на грудях співробітника. 3. Рука супротивника не випрямлена у ліктьовому суглобі. 4. Відсутня больова дія.

Удушення плечем та передпліччям

В. п. - обидва у фронтальній стійці. Співробітник стоїть за супротивником. 1 - потягнути противника за плечі ззаду, одночасно з поворотом вліво завдати удару ногою в підколінний згин. 2 - захопити плечем і передпліччям правої руки шию противника, з'єднати обидві руки, підвернувшись на 270° під нього спиною, і провести удушення.

Характерні помилки: 1. Захоплення супротивника виконано не одночасно з ударом ногою. 2. Відсутнє глибоке захоплення рукою та підворот.

Подвійне задушливе захоплення

В. п. - фронтальна стійка. Противник лежить на грудях. 1 - сісти на поперек противника, поставивши свою ногу на коліно, а іншу - попереду під плече ступити на килим. 2 - завдати удару рукою по голові і потягнувши її назад, захопити плечем і передпліччям шию і з'єднати руки. 3 - перекотитися на бік, обхопити тулуб противника ногами, схрестити їх і прогинаючись, виконати задушення руками та ногами.

Характерні помилки: 1. Відсутня глибоке задушливе захоплення рукою. 2. Кінцеве становище обох на спині, а чи не на боці. 3. Ноги не схрещені та не здавлюють тулуб противника.

Обшук у положенні лежачи

В. п. - фронтальна стійка. Противник лежить на грудях. 1 - під загрозою зброї, командами, змусити противника з'єднати руки пальцями в замок за головою, широко розвести ноги носками назовні і сильно прогнутися назад. 2 - підійти до супротивника збоку, наступити різнойменною ногою на гомілковостопний суглоб противника, різнойменною рукою захопити його лікоть і потягнути на себе до сигналу про больовий прийом. 3 - вільною рукою обшукати противника. 4 - перейти на іншу сторону (виконується обшук аналогічно).

Характерні помилки: 1. При виконанні обшуку відсутня больова дія. 2. При переході в інший бік співробітник наступає на килим між ніг противника. 3. Не знайдено зброї.

Обшук у положенні на колінах

В. п. - фронтальна стійка. 1 - під загрозою зброї, командами змусити противника з'єднати руки пальцями в замок за головою, стати навколішки широко розвівши ноги, носками назовні і сильно прогнутися назад. 2 - підійти до супротивника збоку, наступити різнойменною ногою на гомілковостопний суглоб супротивника, різнойменною рукою захопити його лікоть і потягнути на себе до больового прийому. 3 - вільною рукою обшукати супротивника. 4 - перейти на інший бік (виконується обшук аналогічно).

Характерні помилки: 1. Противник не прогинається назад. 2. Відсутня больова дія. 3. Не знайдено зброї.

Кидки

Проводяться з метою перекидання супротивника за рахунок виведення його з рівноваги з подальшим травмуванням (знищенням) чи зв'язуванням. Після кидком наноситься удар ногою, рукою (больовий прийом, удушення чи утримання).

Кидок із захопленням ніг ззаду

В. п. - бойова стійка за супротивником. Противник у передній стійці. 1 - з кроком уперед захопити руками коліна обох ніг супротивника. 2 - ривком руками на себе і штовхаючи плечем кинути супротивника. 3 - утримуючи його за ноги позначити удар ногою в промежину.

Характерні помилки: 1. Захоплення виконане за стегна. 2. Співробітник сильно нахилиється вперед, втрачає рівновагу, завдає удару в промежину.

Кидок задня підніжка

В. п. - бойова стійка. Противник у передній стійці. 1 - лівою рукою захопити супротивника за одяг під ліктем на правій руці; правою - за відворот одягу на грудях. 2 - з кроком лівою вперед - вліво осадити супротивника на його праву ногу. 3 - праву ногу поставити за ногами супротивника і різким рухом вліво - вниз кинути його. 4 - завдати удару рукою (ногою).

Характерні помилки: 1. Противник не виведено з рівноваги. 2. Лівою ногою не зроблено крок до лінії ніг супротивника.

Кидок передня підніжка

В. п. - бойова стійка. Противник у передній стійці. 1 - захопити лівою рукою одяг під ліктьовим згином правої руки супротивника, правою - за відворот одягу на грудях. 2 - повернувшись вліво на 180 °, встати від нього зліва і перекрити своєю правою ногою його праву ногу. 3 - вагу власного тіла перенести на напівзігнуту ліву ногу. Скручуючим рухом вліво - вниз кинути супротивника вперед - вліво. 4 - завдати удару рукою (ногою).

Характерні помилки: 1. Відсутній скручуючий рух руками. 2. Противник не виведено з рівноваги, не завантажено його праву ногу. 3. Не виконано поворот на 180°, не зігнута ліва нога. 4. Противник падає не вперед.

Кидок із захопленням ніг спереду

В. п. - бойова стійка. Противник у передній стійці. 1 - з кроком вперед захопити передпліччям ноги противника за стегна (спина пряма). 2 - підняти його, кинути на спину, одночасно страхуючи (тримаючи за ноги). 3 - позначити удар ногою в промежину.

Характерні помилки: 1. Не зроблено підступ до противника. 2. Ноги противника не розведені убік, співробітник сильно нахилився вперед. 3. Відсутня страховка противника за ноги. 4. Противник не виконує самострахування, під час падіння відкидає голову назад, згинає руки у ліктях.

Кидок через спину

В. п. - бойова стійка. Противник у передній стійці. 1 - з кроком правою до однойменної ноги супротивника, захопити лівою рукою одяг під ліктем правої руки супротивника, правою - за відворот одягу на грудях. 2 - повернувшись ліворуч, спиною до супротивника, сісти (п'ятки разом, спина пряма). 3 - потягнути руками на себе, випрямляючи ноги, одночасно нахилитися вперед і скручуючим рухом вліво - вниз кинути супротивника. 4 - завдати удару рукою (ногою).

Характерні помилки: 1. Відсутнє виведення з рівноваги руками. 2. Поворот - менше 180 °. 3. Ноги широко розставлені та прямі.

Кидок переднє підсікання

В. п. - бойова стійка. Противник у передній стійці. 1 - захопити одяг супротивника під правим і лівим ліктями. 2 - скручуючим рухом лівої руки на себе - вниз, правою від себе - вгору осадити противника на праву ногу, одночасно підступити правою ногою до нього. 3 - підбити лівою стопою праву ногу противника, продовжуючи скручуючий рух руками вліво - вниз, кинути його. 4 - завдати удару рукою (ногою).

Характерні помилки: 1. Відсутній рух руками, що не скручує, не завантажується права нога противника, наноситься сильний удар по нозі. 2. Провідний прийом сильно нахилився вперед, зігнув праву ногу, далеко стоїть від супротивника.

Удари рукою, ногою

Наносяться у відкриті та найбільш уразливі місця з метою часткової або повної поразки противника. Удари наносяться з бойової стійки по найкоротшій траєкторії руху до мети. У момент удару тіло (руки, ноги, живіт) напружується, погляд спрямований у вічі противнику, ноги (нога) напівзігнуті, зберігається стійке становище. Дистанція до противника в момент завдання удару перевищує довжину руки (ноги), що виконує удар, але не більше ніж на 5-10 сантиметрів. Після завдання удару (серії ударів) приймається бойова стійка.

Удар вперед коліном у пах

В. п. - бойова стійка. 1 - захопити противника за плечі і з ривком на себе завдати удару вперед коліном у пах. 2 - прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. Удар виконується ближньою до противника ногою. 2. Після удару нога, що виконує удар, не повертається в В. п.

Удар уперед стопою в коліно, пах, тулуб

В. п. - бойова стійка. 1 - виконати удар вперед підйомом (носком, основою стопи) в коліно (пах, тулуб). 2 - прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. При нанесенні удару опорна нога пряма, руки опущені та розслаблені. 2. Нога, що виконала удар, не повертається в І. п. (нестійке становище).

Удар убік стопою в коліно, пах, тулуб

В. п. - бойова стійка. 1 - виконати удар у бік рубом стопи в коліно (пах, тулуб). 2 - прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. Погляд не спрямований у бік удару. 2. У момент удару опорна нога пряма, руки опущені. Стопа розслаблена, пальці не спрямовані усередину. 3. Після удару нога опускається і не повертається по траєкторії удару в В.п.

Удар назад стопою в коліно, пах, тулуб

В. п. - бойова стійка. 1 - виконати удар назад стопою (п'ятою) в коліно (пах, тулуб). 2 - прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. Погляд не спрямований у бік удару. 2. У момент удару опорна нога пряма. 3. Після удару не приймається бойова стійка (нестійке становище).

Удар збоку стопою в коліно, тулуб

В. п. - бойова стійка. 1 - виконати удар збоку носком (підйомом) стопи в коліно (тулуб). 2 - прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. У момент удару опорна нога пряма та не розгорнута у бік завдання удару. 2. Після удару нога відразу опускається і не повертається по траєкторії удару в В. п.

Прямий удар кулаком у голову, тулуб

В. п. - бойова стійка. 1 - виконати прямий удар кулаком у голову (тулуб). 2 - прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. Пальці не повністю стиснуті у кулак. 2. Передпліччя та кулак не становлять пряму лінію. 3. Удар виконується не підставою вказівного та середнього пальців. 4. У момент удару кулак не розгорнути пальцями вниз. 5. Втрата рівноваги, "провалювання" вперед.

Удар зверху кулаком по голові, ключиці

В. п. - бойова стійка. 1 – виконати удар зверху кулаком по голові (ключиці). 2 - прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. Удар виконується з коротким замахом. 2. Рука, що виконує удар, випрямлена повністю. 3. Втрата рівноваги, "провалювання" вперед - вниз.

Удар знизу кулаком у голову, тулуб

В. п. - бойова стійка. 1 - виконати удар знизу кулаком у голову (тулуб). 2 - прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. Рука, що виконує удар, при досягненні мети випрямлена і не розгорнута тильною стороною кулака вниз.

Боковий удар кулаком у голову, тулуб

В. п. - бойова стійка. 1 - виконати боковий удар кулаком у голову (тулуб). 2 - прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. Удар виконується з великою амплітудою руху з «проносом» внаслідок чого втрачається рівновага і тулуб сильно повертається убік. 2. Удар виконується не підставою вказівного та середнього пальців.

Удар на розмах кулаком у голову, тулуб

В. п. - бойова стійка. 1 - виконати удар з розмаху кулаком в голову (тулуб). 2 - прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. Рука, що виконує удар, при досягненні мети випрямлена повністю. 2. Погляд не спрямований у бік завдання удару.

Удар ребром долоні в голову, шию

В. п. - бойова стійка. 1 - виконати удар ребром долоні в шию (голову).

2 - прийняти В. п.

Характерні помилки: 1 - Рука, що виконує удар, при досягненні мети випрямлена повністю, не розгорнута тильною стороною кисті вниз, пальці розведені.

Прямий удар основою долоні в голову

В. п. - бойова стійка. 1 - виконати прямий удар основою долоні в голову. 2 - прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. Рука, що виконує удар, при досягненні мети зігнута в лікті.

Прямий удар (тичком) пальцями в очі, горло

В. п. - бойова стійка. 1 - виконати прямий удар (тичком) пальцями в очі (горло). 2 - Прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. Пальці при ударі повністю випрямлені, сильно розведені і напружені.

Прямий удар основою долоні в голову

В. п. - бойова стійка. 1 - виконати прямий удар основою долоні в голову. 2 - прийняти І. п.

Характерні помилки: 1. Рука, що виконує удар, при досягненні мети зігнута в лікті.

Прямий удар (тичком) пальцями в очі, горло

В. п. - бойова стійка. 1 - виконати прямий удар (тичком) пальцями в очі (горло). 2 - Прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. Пальці при ударі повністю випрямлені, сильно розведені і напружені.

Удар уперед ліктем у голову, тулуб

В. п. - бойова стійка. 1 - виконати удар уперед ліктем у голову (тулуб). 2 - прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. Рука, що виконує удар, повністю не зігнута в лікті. 2. Втрата рівноваги, "провалювання" вперед.

Удар назад ліктем у тулуб

В. п. - бойова стійка. 1 - виконати удар назад ліктем у тулуб. 2 - прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. Удар виконується без повороту тулуба. 2. Погляд не спрямований у бік завдання удару.

Захисту від ударів ногою, рукою

При розучуванні захисту від ударів необхідно: 1. Усі дії виконувати з бойової стійки. Зберігати стійкість під час виконання всієї дії 2. Партнерам правильно вибирати дистанцію. Рука або нога співробітника, що виконує удар, повинна бути на відстані від мети не більше 10 см (тут і далі при виконанні удару по партнеру розуміти, що удар позначається без торкання, або з торканням партнера, але без заподіяння якоїсь травми (легка, середня, тяжка), досягнення смертельного результату. 3. Удар необхідно виконувати з повною силою та концентрацією. 4. Захист передпліччям необхідно виконувати надійно та ефективно, йдучи з лінії атаки з кроком уперед. Захист із кроком назад не є помилкою. 5. Відволікаючі удари при виконанні захисту є обов'язковими.

Захисту від ударів ногою

Від махового удару вперед стопою в пах

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 - удар вперед правою стопою в пах - захист передпліччя скресно (права рука зверху). 2 - різким ривком на себе - вгору з кроком назад кинути супротивника і перевести його стопу в ліктьовий згин лівої руки. 3 - завдати удару ногою, наступити лівою ногою на іншу ногу супротивника, виконати утиск ахіллового сухожилля.

Характерні помилки: 1. Сильний нахил уперед тулуба, голови. Таз не відведено назад. 2. Не захоплена п'ята партнера, немає кроку лівої ноги назад при звалюванні.

Від удару вперед стопою в пах

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 - удар вперед правою стопою в пах - з кроком лівої вперед - вліво повернувшись направо, підхопити рукою ногу супротивника знизу. 2 - піднімаючи її різко вперед - вгору, перекинути супротивника. 3 - завдати удару ногою.

Характерні помилки: 1. Відсутня відхід з лінії атаки. 2. Сильний нахил голови до партнера.

Захисту від ударів рукою

Від прямого удару кулаком (підставою долоні) в голову

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 - прямий удар кулаком (підставою долоні) в голову - захист всередину передпліччя різнойменної руки. 2-захопити руку противника, завдати удару ногою в пах, виконати важіль руки назовні. 3 - перевести на загин руки за спину.

Характерні помилки: 1. Відсутній відхід з лінії атаки. 2. Рука супротивника захоплюється із запізненням.

Від прямого удару кулаком (підставою долоні) в голову

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 - прямий удар кулаком (підставою долоні) в голову, захист вгору передпліччям різнойменної руки. 2 - захопивши руку противника, завдати удару кулаком у живіт, виконати кидок через спину. 3 - завдати удару рукою (ногою).

Характерні помилки: 1. Відсутній ухил униз з ліній атаки. 2. Відсутній ривок руками. 3. Поворот здійснюється менш як на 180°.

Від бокового удару кулаком (ребром долоні) у голову.

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 - боковий удар кулаком (ребром долоні) в голову - захист назовні передпліччям різнойменної руки. 2 - захопивши руку противника, завдати удару ногою в пах, виконати важіль руки всередину. 3 - перевести на загин руки за спину.

Характерні помилки: 1. Відсутнє глибоке захоплення зверху зап'ястя однойменної руки супротивника. 2. Відсутній важіль руки всередину. 3. Перехід від важеля руки до загину руки за спину виконується повільно.

Від бокового удару кулаком (ребром долоні) у голову.

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 - боковий удар кулаком (ребром долоні) в голову - захист передпліччям. 2 - захопити руку противника, завдати удару на розмах кулаком в голову, виконати кидок задня підніжка (передня підніжка - якщо супротивник виконав боковий удар кулаком із кроком різнойменної ноги). 3 - завдати удару рукою (ногою).

Характерні помилки: 1. Відсутнє швидке захоплення руки. 2. Противник не виводиться із рівноваги.

Від удару на розмах кулаком у голову

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1-удар звідти кулаком в голову - захист передпліччям з кроком вперед - убік. 2 - захопити руку противника, завдати удару ногою в пах, виконати важіль руки всередину (загин руки за спину або вузол руки нагорі). 3 - перевести на загин руки за спину.

Характерні помилки: 1. Важіль руки всередину виконується однією рукою. 2. Перехід від важеля руки до загину руки за спину виконується повільно,

Від удару зверху кулаком по голові

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 - удар зверху кулаком по голові - захист вгору передпліччям різнойменної руки. 2 - захопити руку противника, завдати удару ногою в пах, виконати важіль руки всередину. 3 - перевести на загин руки за спину.

Характерні помилки: 1. Відсутнє глибоке захоплення зверху зап'ястя однойменної руки супротивника. 2. Виконується повільно захоплення руки та перехід від важеля руки всередину до загину руки за спину.

Від удару зверху кулаком по голові

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 – удар зверху кулаком по голові – захист передпліччям вгору. 2 - захопити руку противника, завдати удару ногою в пах, виконати вузол руки нагорі, кинути його. 3 - завдати удару рукою (ногою).

Характерні помилки: 1. При виконанні вузла руки нагорі, прийом, що проводить, розводить лікті в сторони. 2. Не притискає лікоть супротивника до грудей.

Від удару зверху кулаком по голові

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 - удар зверху кулаком по голові - захист вгору передпліччям різнойменної руки. 2 - захопити руку супротивника, виконати кидок через спину. 3-нанести удар рукою (ногою).

Характерні помилки: 1. Відсутній ривок на себе руками. 2. Поворот здійснюється менш як на 180°.

Від удару знизу кулаком у тулуб

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 - удар знизу кулаком у тулуб - захист передпліччям скресно (передпліччя). 2- захопити руки противника, завдати удару ногою в пах, виконати загин руки за спину (важіль руки назовні).

Характерні помилки: 1. Під час захисту руки розведені, ліва рука зверху. 2. Виконується повільно захоплення ліктя супротивника.

Звільнення від захоплень (захватів)

При виконанні звільнень від захоплень необхідно удари, що відволікають, наносити перед діями, в результаті яких проводиться звільнення від захоплення.

Рук, одягу на руках

В. п. - обидва в бойовій стійці. Супротивник виконав захоплення зап'ясток зверху. 1 - завдати удару ногою в пах, одночасно виконати скручуючий рух і ривок руками у бік великих пальців. 2 - захопити руку противника, завдати удару ногою в пах, виконати важіль руки назовні (будь-який інший бойовий прийом або кидок). 3 - перевести на загин руки за спину.

Характерні помилки: 1. Відволікаючий удар виконується після руху на скручування та ривка руками. 2. Під час переходу на загин руки за спину співробітник не становиться на коліно.

Шії спереду (одягу на грудях)

В. п. - співробітник у фронтальній стійці. Супротивник виконав захоплення шії (одягу на грудях). 1 - захопити руку противника руками за зап'ястя, завдати удару ногою в пах, виконати важіль руки всередину. 2 - перевести на загин руки за спину.

Характерні помилки: 1. Відсутнє глибоке захоплення зверху зап'ястя однойменної руки супротивника. 2. Виконується повільний перехід до загины руки за спину.

Тулуба з руками спереду

В. п. - Співробітник у фронтальній стійці. Противник здійснив захоплення тулуба з руками спереду. 1-удар коліном у пах. 2 - звільнитися від захоплення. 3 - кидок із захопленням ніг спереду. 4 - утримуючи його за ноги, позначити удар ногою в промежину.

Характерні помилки: 1. Після удару коліном у пах немає відведення ноги назад і енергійне розведення рук убік. 2. При виконанні кидка із захватом ніг спереду співробітник не підступає вперед відставленою ногою, нахиляється вперед і падає.

Тулуба без рук спереду

В. п. - Співробітник у фронтальній стійці. Супротивник захопив тулуб без рук спереду. 1 - удар коліном у пах. 2 - віджати руками голову супротивника, позбутися захоплення. 3 - виконати загин руки за спину (або інший больовий прийом або кидок).

Характерні помилки: 1. При віджиманні голови противника нога не відводиться назад. 2. Виконується повільно загинаючи руки за спину.

Шії, плечем та передпліччям при підході ззаду

В. п. - співробітник у фронтальній стійці. Противник ззаду душить плечем та передпліччям. 1 - захопити передпліччя супротивника двома руками зверху, завдати удару ногою в гомілку. 2 - виконати кидок через спину. 3 - завдати удару рукою (ногою).

Характерні помилки: 1. Співробітник не згинає ноги в колінах при виконанні кидка через спину. 2. Відсутнє захоплення двома руками руки супротивника.

Тулуба без рук позаду

В. п. - співробітник у фронтальній стійці. Противник захопив тулуб без рук ззаду. 1 - притиснути руки противника до свого тулуба, завдати удару ногою в гомілку. 2 - натискаючи вниз на кисть противника, розірвати захоплення рук і виконати загин руки за спину.

Характерні помилки: 1. При розриві захоплення рук і виконанні загины руки за спину відпускається лікоть руки, яку виконується больовий прийом.

Тулуба з руками позаду

В. п. - обидва у фронтальній стійці. Супротивник виконав захоплення тулуба з руками ззаду. 1 - завдати відволікаючого удару головою в обличчя або ногою в гомілки, розвести руки в сторони, одночасно сісти і захопити руку противника. 2 - виконати кидок через спину. 3 - завдати удару рукою (ногою).

Характерні помилки: 1. Супротивник завалив співробітника назад. 2. Співробітник під час кидка через спину виставляє вперед ногу.

Прийоми нападу зі зброєю та обеззброювання

Удари підручними засобами

Під підручними засобами розуміється мала лопата, палиця, камінь та ін.

Удари малою лопатою

Наносяться з коротким замахом зверху, збоку, на розмах і тичком у шию, голову, тулуб, рукам і ногам супротивника.

Удари ціпком

Наносяться зверху, збоку, на розмах, тичком в найбільш уразливі місця.

Удари каменем

Наносяться з коротким замахом у найбільш уразливі місця: по голові, тулубу, суглобах рук та ніг супротивника.

Удари ножем

Наносяться з метою знищення противника з коротким замахом в шию, тулуб, живіт - зверху, збоку, знизу, на розмах і укол (тичок).

Удари, уколи, відбивання автоматом

Підготовка до бою з автоматом

В. п. - стройова стійка, автомат у правій руці. 1 - послати автомат багнетом вперед, захопити його лівою рукою за цівку, а правою - за шию приклада. 2 - ліву ногу виставити на крок вперед, вага тіла поступово розподілити на обидві ноги.

Характерні помилки: 1. Ноги прямі. 2. Ліва нога не стоїть на всій ступні. 3. Вістря багнета знаходиться не на рівні шиї правоохоронця. 4. Кисть правої руки на центрі тулуба і на рівні пояса.

Укол багнетом з випадом у тулуб

В. п. - Виготовлення до бою. 1 - послати автомат обома руками багнетом до повного випрямлення лівої руки, одночасно випрямляючи праву ногу і подаючи тулуб вперед зробити широкий крок лівою ногою. 2 - не змінюючи положення тулуба і ніг, видерти багнет так, щоб приклад рухався назад уздовж правої ноги, до повного випрямлення правої руки. 3 - подаючи зброю вперед повернутися в В.п.

Характерні помилки: 1. Голова сильно нахиляється вперед. 2. Ліва нога не зігнута у коліні.

Удар прикладом збоку в голову, тулуб

В. п. - Виготовлення до бою. 1 - рухом правої руки знизу - вгору, а лівої - на себе з одночасним поворотом тулуба вліво і кроком правої вперед, послати автомат кутом приклада в ціль. 2 - прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. Удар виконується з великим поворотом або без повороту тулуба на прямих ногах.

Удар потиличником прикладу в голову, тулуб

В. п. - Виготовлення до бою. 1 - з кроком правою ногою вперед, відвести автомат багнетом (стволом) назад за ліве плече (магазином вгору). 2 - різко пославши автомат двома руками вперед, завдати удару потиличником приклада. 3-прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. Удар виконується без підступу правою ногою з коротким замахом.

Удар магазином у голову, шию, тулуб

В. п. - Виготовлення до бою. 1 - з кроком правою ногою вперед, різким рухом рук, послати автомат вперед, завдати удару магазином в ціль. 2 - прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. Мляві рухи. Після удару не приймається підготовлення до бою.

Відбиття автоматом

Відбив вправо: 1 - противник наносить укол багнетом у тулуб. 2 - рухом лівої руки вправо - вперед, а правою на себе різко вдарити кінцем стовбура по зброї противника. 3 - прийняти В. п.

Відбив вліво: 1 - противник наносить укол багнетом в тулуб. 2 - рухом лівої руки вліво - вперед, а правою від себе різко вдарити кінцем ствола по зброї супротивника. 3 - прийняти В. п.

Відбив вниз - праворуч: 1 - противник наносить укол багнетом у живіт. 2 - швидким півколовим рухом лівої руки вліво - вниз - направо, а правою вправо - вгору різко вдарити кінцем стовбура по зброї супротивника. 3 - прийняти В. п.

Характерні помилки: 1. Відбивання виконуються з великим поворотом тулуба убік (втрачається рівновага). 2. Після відбивання не приймається підготовлення до бою.

Технічні комплекси з автоматом

Комплекс №1

В. п. - Приготування до бою. 1 - удар прикладом вгору справа - ліворуч у голову, удар багнетом (ріжучий) вниз ліворуч - праворуч по тулубу. 2 - з кроком правою вперед і поворотом ліворуч (фронтальна стійка) удар прикладом збоку. 3 - з поворотом направо і кроком правою вперед (правостороння бойова стійка) удар потиличником приклада в голову. 4 - з кроком правою назад прийняти В. п.

Комплекс №2

В. п. - Виготовлення до бою. 1 - з кроком лівою назад - вліво відбивши автомат вертикально, багнетом (стволом) вниз. 2 - з кроком правою вперед і поворотом ліворуч (фронтальна стійка) удар прикладом збоку. 3 - з поворотом направо і з кроком лівою вперед (лівостороння бойова стійка) удар багнетом вниз ліворуч - праворуч. 4 - укол багнетом з випадом. 5 - прийняти В. п.

Комплекс №3

В. п. - Виготовлення до бою. 1 - з кроком лівою назад - праворуч відбивши автомат вертикально, багнетом (стволом) вгору. 2 - з кроком правою вперед (бойова стійка) удар потиличником прикладу в голову. 3 - з кроком лівою вперед удар багнетом горизонтально ліворуч - праворуч удар прикладом вгору справа - ліворуч в голову. 4 - з кроком правою назад відбивши автомат вниз - праворуч, укол багнетом з випадом. 5 - прийняти В. п.

Обеззброєння при ударі ножом зверху

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 - удар зверху ножом по голові - з кроком лівого вперед захист лівим передпліччям (передпліччям - скресно). 2-захопити озброєну руку правою рукою, завдати удару ногою в пах, виконати важіль руки всередину (вузол руки вгорі або кидок через спину). Знезброїти. 3 - перевести на загин руки за спину.

Характерні помилки: 1. Відсутній надійний захист передпліччям (передпліччя - скресно). 2. При виконанні захисту передпліччя далеко розташоване від зап'ястя, голова співробітника близько знаходиться від ножа. 3. Обеззброєння виконується формально.

Збоку

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 - удар збоку ножом у шию - з кроком лівої вперед захист лівим передпліччям назовні. 2 - захопити озброєну руку правою рукою, завдати удару ногою в пах, виконати важіль руки всередину (задню (передню) підніжку). Знезброїти. 3 - перевести на загин руки за спину.

Характерні помилки: 1. Ті самі, що при захисті зверху. 2. При виконанні кидка немає надійного захоплення руки противника з ножом.

На розмах

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 - удар з розмаху ножом в голову - з кроком лівої вперед і поворотом праворуч захист передпліччям. 2 - захопити озброєну руку правою рукою, завдати удару ногою в пах, виконати вузол руки нагорі (важіль руки всередину). Знезброїти. 3 - перевести на загин руки за спину.

Характерні помилки: 1. Відсутній надійний захист. Лікоть противника не перебуває між передпліччям співробітника. 2. При виконанні захоплення правою рукою ліва рука не фіксує та відпускає лікоть супротивника.

Знизу

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 - удар знизу ножом у живіт - з кроком лівою вперед - ліворуч захист передпліччя скресно. 2 - захопити руку, нанести удар ногою в пах, виконати загин руки за спину (важіль руки назовні). 3 - обеззброїти противника.

Характерні помилки: 1. Відсутній відхід з лінії атаки. 2. Захист виконується формально, живіт не захирається від ножа, голова сильно нахилена вперед. 3. Відсутнє надійне захоплення руки противника з ножом.

При уколi тичком

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 - тичок ножом у груди - з кроком лівою вперед - вліво захист передпліччям усередину. 2 - захопити озброєну руку, двома руками, завдати удару ногою в пах, виконати важіль руки назовні (всередину). Знезброїти. 3 - перевести на загин руки за спину.

Характерні помилки: 1. Відсутній відхід з лінії атаки та швидке захоплення руки противника за зап'ястя.

Обеззброєння

При загрозі пістолетом вперед попереду

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 - піднімаючи руки вгору з кроком лівою вперед - вліво зашита передпліччям усередину, захопити озброєну руку двома руками. 2 - завдати удару ногою в пах, виконати важіль руки назовні (всередину). Знезброїти. 3 - перевести на загин руки за спину.

Характерні помилки: 1. Відсутній відхід з лінії вогню під час всього прийому.

2. Обеззброєння проводиться формально.

При загрозі пістолетом в упор ззаду

В. п. - обидва в бойовій стійці. Противник стоїть за співробітником. 1-піднімаючи руки вгору, повернутись праворуч - кругом на правій нозі, з відбивом руки противника захопити озброєну руку двома руками. 2 - завдати удару ногою в пах, виконати важіль руки назовні (всередину). Знезброїти. 3 - перевести на загин руки за спину.

Характерні помилки: 1. Відсутній відхід з лінії вогню при повороті докола та при подальшому виконанні прийому. 2. Повільно виконується поворот навколо та захоплення руки.

При спробі дістати зброю з внутрішньої кишені піджака

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 - з кроком лівою вперед - вліво захопити руку супротивника двома руками за лікоть і зап'ястя. 2 - завдати удару ногою в пах, виконати важіль руки назовні. Знезброїти. 3 - перевести на загин руки за спину.

Характерні помилки: 1. Формальне виконання захоплення та обеззброєння. 2. Відсутній відхід з лінії вогню під час виконання прийому.

При спробі дістати зброю з кишені штанів

В. п. - обидва в бойовій стійці. 1 - з кроком лівою вперед лівою рукою затиснути руку супротивника в кишені штанів. 2 - завдати удару коліном в пах, виконати загин руки за спину. Знезброїти.

Характерні помилки: 1. Не затискається рука супротивника у кишені.

Прийоми взаємодії

Противник завдає удару ножем зверху

В. п. - співробітник знаходиться ззаду або збоку від противника. 1 - противник завдає удару ножем зверху. 2 - виконати захист правим передпліччям знизу - вгору, завдати удару ногою в пах, виконати важіль руки назовні. Знезброїти. 3 - провести загин руки за спину.

Характерні помилки: 1. Захист виконано формально. Зустрічний удар передпліччям пасивний і затягнутий за часом. 2. Відсутнє швидке захоплення руки супротивника з ножем. 3. Не проведено обеззброєння.

Противник завдає удару ножем знизу

В. п. - Співробітник знаходиться ззаду або збоку від противника. 1 - противник завдає удару ножем знизу. 2 - виконати захист правим передпліччям, завдати удару коліном в пах. 3 - виконати загин руки за спину. Знезброїти.

Характерні помилки: 1. Захист передпліччям виконано без зустрічного удару. 2. При виконанні загину руки за спину проводиться перехоплення правою рукою. 3. Не проведено обеззброєння.

Взаємодопомога під час проведення затримання

В. п. - противник знаходиться між двома співробітниками. 1 - перший виконує загинання руки за спину або важіль ліктя через передпліччя. Противник пручається. 2 - другий виконує задушливе захоплення плечем та передпліччям.

Характерні помилки: 1. Другий співробітник не вживає заходів безпеки при підході до супротивника і не виконує відволікаючого удару. 2. Відсутність узгодженості у діях.

Взаємодопомога під час проведення затримання

В. п. - противник знаходиться між двома співробітниками. 1 - перший виконує задушення плечем та передпліччям ззаду. Противник пручається. 2 - другий підхоплює ноги супротивника.

Характерні помилки: 1. Другий співробітник не вживає заходів безпеки при підході до супротивника і не виконує відволікаючого удару. 2. Відсутність узгодженості у діях.

Взаємодопомога при посадці в автомобіль

В. п. - противник, що знаходиться між співробітниками. 1 - співробітники однойменної рукою захоплюють плече супротивника, вільну руку під плечем супротивника подають один одному. 2-посадка в машину спиною вперед.

Характерні помилки: 1. Відсутні відволікаючі удари в тулуб, одночасність у діях. Захоплення рук ворога проводиться без елемента несподіванки. 2. При конвоюванні та посадці в автомашину противник не виводиться з рівноваги.

Противник виготовився для стрілянини з пістолета

В. п. - співробітник ззаду або збоку від противника. 1 - з ударом рукою знизу - вгору захопити руку супротивника двома руками, виконати важіль руки назовні (всередину). Обеззброїти. 2 - перевести на загин руки за спину.

Характерні помилки: 1. Відсутній удар знизу та надійне захоплення руки супротивника з пістолетом. 2. При виконанні прийому немає відходу з лінії вогню. 3. Обеззброєння проводиться формально.

Навчально-тренувальні бої

Повністю зумовлені - на один з ударів рукою або ногою провести відповідний захист та контрудар, больовий прийом чи кидок.

Частково зумовлені - на атаку з кількох ударів провести відповідні захисту, контрудар, больовий прийом чи кидок.

Вільні - взаємні, самостійні дії із застосуванням вивчених технічних та тактичних дій.

Характерні помилки: 1. Співробітники не виконують вказівки інструктора. Порушують порядок виконання дій, проводять їх формально або з надмірною силою та напругою, з порушенням дистанції. 2. Допускають незапрограмовані дії, що не відповідають обстановці. Подають хибні вигуки. Під час ведення бою порушують межі відведеного майданчика.

ПАМ'ЯТКА

Про перелік основних прав, які зачитуються при затриманні особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення безпосередньо на місці затримання:

1. Ви затримані за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення....
2. Згідно з Конституцією України та чинним законодавством, Ви маєте право на захист.

3. Ви є вільним у виборі захисника, маєте право на побачення з ним до першого допиту.
4. Ви маєте право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання; вимагати перевірки судом чи прокурором правомірності затримання.
5. Ви маєте право знати, у чому Ви підозрюєтеся, подавати докази, заявляти клопотання і відводи.
6. Ви маєте право давати показання або відмовитися давати показання.

Текст цієї пам'ятки затверджений Вказівкою МВС України від 18.04.2006 р. № 338 «Про забезпечення зачитування основних прав під час затримання громадян за підозрою в учиненні кримінального правопорушення або у зв'язку з учиненням адміністративного правопорушення».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Модуль 1

1.Адміністративне затримання - це:

- а засіб припинення правопорушення, засіб забезпечення провадження у справах про адміністративне правопорушення;
- б затримання в рамках адміністративного провадження;
- в затримання адміністративних осіб;
- г засіб, який вживають адміністративні служби правоохоронних органів.

2. Використання вогнепальної зброї - це:

- а приведення її у бойову готовність;
- б здійснення пострілів в мішень;
- в здійснення пострілів в правопорушника;
- г усі відповіді правильні.

3.Оперативно-військові групи МВС складаються з:

- а співробітників ОВС;
- б з пошукових груп;
- в співробітників ОВС та військовослужбовці Нац.гвардії;
- г усі відповіді правильні.

4.Що відносять до нарядів поліції:

- а патруль;
- б пост;
- в група негайного реагування;
- г група затримання державної охорони.

5. Заборони та обмеження, пов'язані із застосуванням спеціальних засобів (гумовою палицею):

- а не допускається завдання людини ударів палицею спеціальною по голові, шиї, в область проекції серця;
- б не допускається нанесення людині ударів палицею спеціальною по голові, шиї, ключичній ділянці, животу, статевих органах, в область проекції серця;
- в не допускається нанесення людині ударів палицею спеціальною по голові, шиї, ключичній ділянці, животу, по кінцівках, статевих органах, в область проекції серця;
- г не допускається нанесення людині ударів палицею спеціальною по грудях, по руках та ногах.

6. Тактичне рішення – це:

- а вибір найбільш оптимального варіанта дій під час проведення судової експертизи;
- б вибір мети тактичного впливу на слідчу ситуацію загалом чи окремі її компоненти;
- в висновок про доцільність застосування окремих тактичних прийомів у конкретній слідчій ситуації;
- г вибір мети тактичного впливу на підозрюваних та обвинувачених, які дають свідомо неправдиві показання.

7. Зброя великої вражаючої здатності, призначена для заподіяння масових втрат або руйнувань, називається:

- а зброя масового ураження;
- б зброя масової руйнації;
- в глобальна зброя;
- г зброя для руйнування природних перепон.

8. Співробітник поліції, який несе службу, йшов вулицею і почув звуки пострілів у сусідній будівлі. Який із варіантів дій йому слід обрати?

- а відкрити двері та увійти до сусідньої будівлі, щоб оцінити обстановку;
- б сховатись і, не роблячи інших дій, чекати розвитку ситуації;
- в вжити заходів щодо оповіщення правоохоронних органів, приготувати до застосування наявну зброю (спеціальні засоби) і далі, використовуючи обстановку, з'ясувати причину стрілянини;
- г підняти гвалт та закликати на допомогу перехожих.

9. Перед надяганням наручників на правопорушника необхідно:

- а підкласти на зап'ястя в тих місцях, на які надягатимуться наручники, тканину, серветку або хустку;
- б звільнити зап'ястя від одягу;
- в отримати на застосування наручників дозвіл керівника;
- г отримати дозвіл у прокурора.

10. Початкові дії співробітника поліції при виявленні предмета з ознаками вибухового пристрою:

- а зафіксувати час виявлення, вжити заходів щодо огорожі та охорони підходів до небезпечної зони, проінформувати чергового ОВС;
- б оглянути підозрілий предмет та перенести його у безпечне місце, поінформувати правоохоронні органи;
- в діяти за вказівкою адміністрації об'єкта, що охороняється;
- г запросити свідків для огляду.

1. Оптимальними діями співробітника поліції щодо припинення агресії натовпу щодо об'єкта поліції є:

- а вступ співробітників поліції у протиборство з натовпом;
- б перемикання уваги натовпу; виділення в натовпі лідерів та переговори з ними з метою зниження агресії;
- в застосування спеціальних засобів або зброї для поразки;
- г повідомити прокурора та суд про дії правопорушників.

2. Яка відмінність є в послідовності дій при виявленні предметів, які, ймовірно, містять отруйні речовини, в порівнянні з діями при виявленні вибухових речовин і вибухових пристроїв?

- а одна з перших дій – відкрити вікна приміщення, в якому виявлено підозрілий предмет;
- б одна з перших дій - приготувати та надіти засоби індивідуального захисту (протигази, гумові рукавички тощо);
- в одна з перших дій – рясно залити виявлений предмет піною з повітряно-пінного або вуглекислотного вогнегасника;
- г усі відповіді правильні.

3. Затримання - це:

- а запобіжний арешт особи, підозрюваної у вчиненні правопорушення, до виявлення особи;
- б це момент, з якого особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою;
- в затримання уповноваженою службовою особою;
- г усі відповіді правильні.

4. Заходи фізичного впливу - це:

- а дії співробітника поліції, що виявляються у застосуванні мускульної сили та механічного впливу на будь-який орган, частину тіла або весь організм правопорушника без допомоги спеціальних засобів та вогнепальної зброї з метою припинення правопорушення, затримання правопорушника та відведення небезпеки, що загрожує життю та здоров'ю громадян;
- б дії співробітника поліції, що виявляються у застосуванні мускульної сили та механічного впливу на будь-який орган;
- в дії співробітника поліції з метою припинення правопорушення;
- г застосування фізичної сили службовою особою.

5. Збройний опір - це:

- а активна протидія будь-якої особи здійсненню працівником поліції своїх службових повноважень, поєднаних із застосуванням чи загрозою застосування вогнепальної зброї, а також інших речей і предметів як зброї;
- б протидія із застосуванням чи загрозою застосування вогнепальної зброї;
- в протидія із застосуванням речей і предметів як зброї;
- г захист інтересів цивільних осіб.

6. Напад - це:

а насильницькі дії, не пов'язані із вторгненням у приміщення, але спрямовані на його пошкодження або знищення;

б насильницькі дії, які виражаються у вторгненні, тобто відкритому проникненні в приміщення всупереч встановленому режиму роботи об'єкта, діючим правилам пропускнуго режиму, вимогам посадових осіб або волі осіб, які в цих приміщеннях проживають. А також насильницькі дії, не пов'язані із вторгненням у приміщення, але спрямовані на його пошкодження або знищення;

в здійснення протиправних дій невідомим;

г дії, пов'язані з протидією протиправним діям представників влади.

7. Оголення зброї - це:

а таке положення зброї, коли вона знаходиться в руці співробітника поліції і її бачать оточуючі;

б положення зброї для її чистки;

в таке положення зброї, коли вона знаходиться в руці співробітника поліції під форменим одягом;

г демонстрація зброї для огляду під час її отримання в черговій частині.

8. Паспорт громадянина України - це:

а документ, що є офіційним посвідченням особи і видом на проживання;

б будь-який документ;

в документ для виїзду за кордон;

г усі відповіді правильні.

9. Патрульна група - це:

а наряд у складі двох або більше патрулів під єдиним керівництвом;

б група працівників поліції;

в пост патрульної служби;

г будь-яка група цивільних осіб під час організації охорони правопорядку.

10. Поверхнева перевірка - це:

а превентивний поліцейський захід, який є здійсненням візуального огляду особи, проведенням по поверхні вбрання особи рукою, спеціальним приладом або засобом, візуальним оглядом речі або транспортного засобу;

б превентивний поліцейський захід під час несення служби;

- в поліцейський захід, який є здійсненням візуального огляду особи;
- г перевірка поверхні ґрунту.

Модуль 3

1. Попередження правопорушення - це:

- а система заходів економічного, соціально-культурного, виховного і правового характеру, що проводяться державними органами і громадськими організаціями з метою боротьби зі злочинністю і причинами, що їх спричиняють;
- б найбільш м'який вид адміністративного стягнення, що застосовується за вчинення незначних правопорушень, а також до осіб, що вперше вчинили проступок;
- в вид адміністративного стягнення;
- г усі відповіді правильні.

2. Пост охорони порядку - це:

- а місце або ділянка місцевості, де працівники поліції (постові), виконують покладені на них обов'язки;
- б пост для виконання обов'язків поліцейського;
- в службове місце для працівників охорони;
- г ділянка місцевості на якій працюють патрульні поліцейські.

3. Потерпілий - це:

- а особа (фізична, юридична), яка морально, матеріально, фізично потерпіла від правопорушення;
- б фізична особа без громадянства;
- в особа фізично потерпіла від правопорушення;
- г громадянин чоловічого статі.

4. Правопорядок - це:

- а одна зі складових суспільного порядку, який формується внаслідок здійснення різних видів соціальних норм, які регулюють різноманітні сфери суспільного життя і виражаються між собою характером, способом дії на поведінку людей;
- б порядок в системі права;
- в встановлений в рамках держави порядок речей;
- г усі відповіді правильні.

5. Правопорушення - це:

- а дія або бездіяльність громадянина або посадової особи, яка виявляється в невиконанні вимог правових норм;
- б це неправомірне (протиправне) суспільно-шкідливе винне діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатної особи, за вчинення якого особа може бути притягнута до юридичної відповідальності;

в протиправне, винне діяння, скоєне суб'єктом правовідносин, що завдає шкоду особі, суспільству або державі;
г усі відповіді правильні.

6. Приведення вогнепальної зброї у готовність - це:

а послідовне виконання комплексу дій, після яких можна вести вогонь без перешкод;
б взведення курка на пістолеті;
в здійснення ремонту зброї;
г дії працівника правоохоронного органу з метою подальшого застосування зброї.

7. Протокол - це:

а документ, що відображає діяльність колегіальних, державних органів влади, управління, слідчих, посадових осіб у сфері державного управління;
б документ в якому фіксуються результати роботи колегіальних органів;
в документ для засвідчення будь якої дії;
г документ для встановлення обставин події.

8. Спеціалізована патрульна група - це:

а спеціальний вид наряду, призначений для боротьби з найпоширенішими правопорушеннями на вулицях та в інших публічних місцях;
б спеціальні представники поліції;
в вид наряду в сільській місцевості;
г група оперативних працівників для виявлення кишенькових крадіїв.

9. Тактика охорони громадського порядку:

а це застосування підрозділами Національної поліції, іншими державними і громадськими організаціями заснованих на законі та вироблених наукою і практикою найбільш відповідних форм і методів, засобів безпосереднього захисту громадського порядку;
б це застосування підрозділами Національної поліції засобів охорони;
в це застосування підрозділами Національної поліції форм і методів правопорядку;
г усі відповіді правильні.

10. Тактико-спеціальна підготовка :

а складова спеціальних знань науки управління у сфері правопорядку, яка вивчає проблеми службово-бойової діяльності системи Національної поліції, розробляє специфічні питання щодо застосування сил і засобів НП за надзвичайних обставин й у військовий час;
б складова спеціальних знань науки управління у сфері правопорядку;
в підготовка спеціальних підрозділів поліції;
г тактична підготовка курсантів в системі учбових закладів системи МВС.

Модуль 4

1. Транспортний засіб - це:

а пристрій, призначений для перевезення людей або вантажу, а також такий, на якому встановлено спеціальне обладнання або механізм (п. 1.9 Правил дорожнього руху). Поняття транспортний засіб, охоплює і механічні, і будь-які інші транспортні засоби;
б автомобілі і мотоцикли;
в механічні засоби;
г засіб доставки продуктів та вантажів.

2. Фізичний вплив - це:

- а застосування будь-якої фізичної сили, а також спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників;
- б застосування будь-якої фізичної сили працівниками правоохоронних органів;
- в дія фізичної сили на предмет;
- г вплив за рахунок фізичної сили відносно правопорушників.

3. Поліцейські можуть застосовувати зброю на ураження тільки для:

- а самозахисту та для захисту інших людей від безпосередньої загрози смерті чи серйозних поранень, або для запобігання кримінального правопорушення, коли дії суб'єкта становлять загрозу смерті або серйозних поранень для оточуючих;
- б захисту правопорядку;
- в захисту інших людей від безпосередньої загрози смерті;
- г самозахисту.

4. До основних видів здійснення впливу правоохоронця залежно від ситуації відносять:

- а присутність поліцейського;
- б фізичний контроль та самозахист;
- в виняткове застосування сили;
- г усі відповіді правильні.

5. На працівника Національної поліції під час виконання оперативно-службового завдання в момент бойової сутички із правопорушником впливають такі фактори:

- а усвідомлення обов'язку;
- б наказ начальника (командира);
- в інстинкт самозбереження;
- г усі відповіді правильні.

6. Страх - це:

а тривожний стан, що характеризується відчуттям розгубленості, зниженням стійкості психічних процесів, падінням критичності мислення;

б найбільш сильна біологічна реакція психіки на ситуацію небезпеки, внаслідок якої відбувається придушення свідомого мислення згідно з механізмом різко вираженої негативної індукції від будь-якого емоційно забарвленого вогнища збудження;

в це тимчасовий стан гіпертрофованого страху, що зумовлює некеровану поведінку людей, іноді з повною втратою самовладання, нездатністю реагувати на заклики до свідомості, почуття обов'язку та гідності;

г почуття дискомфорту.

7. Складові активного слухання - це:

- а відповідайте суб'єктам;

- б ставте запитання, щоб підтвердити або прояснити деталі;
- в демонструйте розуміння та співчуття;
- г усі відповіді правильні.

8. Поведінкові ключі, що вказують на негативну реакцію особи правопорушника:

- а мова тіла, вираз обличчя, дії;
- б письмова характеристика особи;
- в статура тіла;
- г національні традиції.

9. Основні критерії оцінки ситуації працівником правоохоронного органу:

- а розташування в просторі (допомагає бачити і чути те, що відбувається);
- б поза (демонструє впевненість та увагу до ситуації);
- в спостереження (допомагає робити висновки на основі зовнішнього вигляду, поведінки та сигналів внутрішнього стану);
- г усі відповіді правильні.

10. Дії які не відносяться до етапів спостереження:

- а уважно дивитися на поведінку, зовнішність та оточення;
- б оцінити емоційний та психологічний стан співрозмовника;
- в прийняти рішення, чи є ситуація нормальною або ненормальною;
- г вживати заходи щодо використання засобів спостереження.

Навчальне видання

(українською мовою)

Мельковський Олександр Вікторович

Спеціальна підготовка та оперативна тактика у діяльності правоохоронців

Навчальний посібник

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Правоохоронна діяльність»
освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність»

Рецензент *О.В. Кириченко*

Відповідальний за випуск *Ю.В. Пирожкова*

Коректор *К.Коваленко*